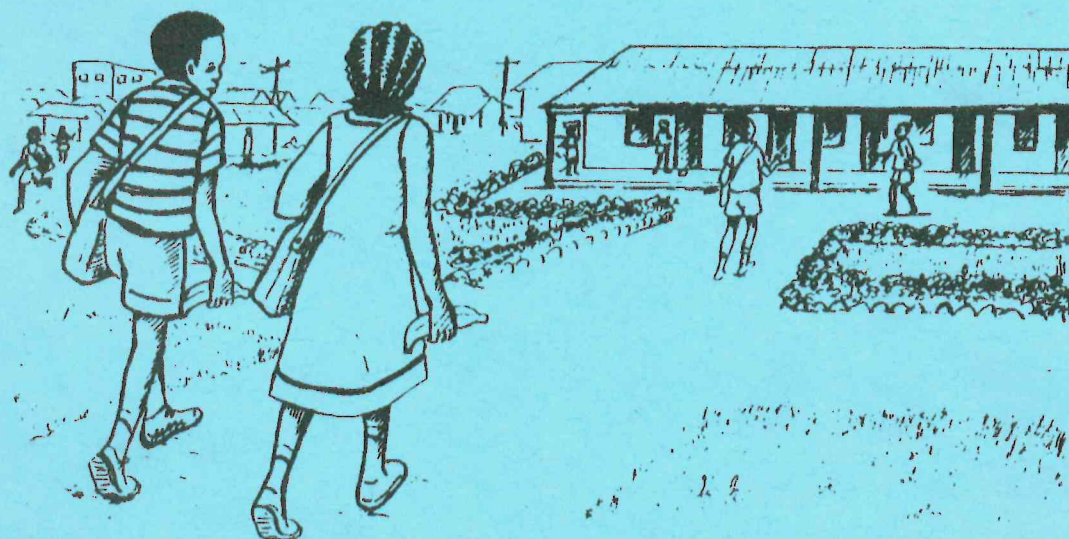

Îbuku rîa Kîraci kîa Bithatû rîa Maîrî

THARAKA PRIMER 3
Volume 2

Îbuku rîa Kîraci kîa Bithatû rîa Maîrî

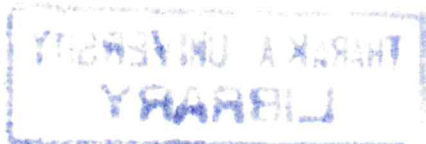
083/2026

THARAKA PRIMER 3
Volume 2

Authors: Tharaka educators
Editor: Susan Nyagah
Illustrators: Mugambi, Leila Schroeder, &
Kenny Woodrow
Layout: Leila Schroeder

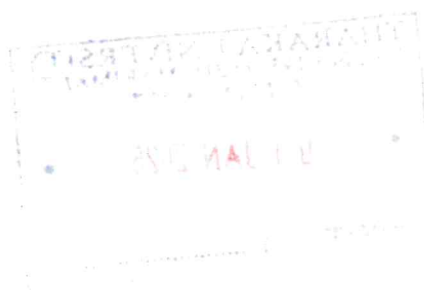
This publication was funded by the Leah Walters Memorial Fund
Tharaka BTL Project, P.O. Box 7 Marimanti Tharaka District

Trial Edition
150 copies
Published in June 2003
by BTL (EA.)
P.O. Box 44456
Nairobi

©BTL, 2003

Copyprinted by
SIL
P.O. Box 44456
Nairobi

Spec
LC
1130
T23
2003
C-1

Introduction

This Std. 3 book is part of curriculum materials for the teaching of the subject Mother Tongue in Early Childhood Development (ECD) and classes 1-3 in primary schools in Tharaka. The programme for which these curriculum materials were developed will enable Tharaka speaking children to achieve academic parity with other Kenyan children whose education is in a language they understand. Tharaka children will receive instruction and acquire reading and writing skills in Kitharaka and gradually transfer these skills into English and Kiswahili.

The curriculum materials for the Mother Tongue programme were developed using the KIE syllabus, revised 2002, through the partnership of Tharaka BTL language project staff, BTL Literacy consultant and the Tharaka District Education office and was funded by Literacy Education And Development (LEAD), Canada. The team from the Tharaka District Education Office comprised of the following: Inspectors of schools Ms. Jeniffer Meeni, Mr. Joseph Nyaga and Mr. Joseph Nthuri, Education Officer Mr. John Kyongo, Primary school teachers Mrs. Flora Njagi, Mrs. Mary Mauki, Mrs. Daniela Mitambo and Ms. Rahel Mbaruku and pre-school teachers Ms. Stellah Muchege and Ms. Cecilia Muchiiri.

Kîmenyithia

Îbuku rîrî rîa kîraci kîa bithatû i rîmwe rîa mabuku maingî mara mandîkîitwe n'ûntû bwa kûthoomithia Kîtharaka kîraciini kîa naacarî na kîraci kîa mbere mwanka kîa bithatû cukuru ciothe cia Tharaka. Mabuku mama mandîkîitwe n'ûntû bwa gûteetheeria aana ba Tharaka kenda baganaana gîkîthoomo na aana bara bangî ndeeni ya Kenya bara bathoomithagua na rwaria bakûmenya. Aana bakkathoomithua na Kîtharaka bamenya kûthooma na kwandîka rîrû batûmîre ûûme bûbu kwîrutana kwaria na kwandîka Gîcûnkû na Gîcwairi.

Mabuku mama ma kûthoomithia Kîtharaka mandîkirwe kûringana na mûbango wa KIE 2002 gûkûrûkîra ngwatanîro ya mûrandi wa ûtaûri Bibiria (BTL) Tharaka na ûbici bwa kîthoomo Tharaka. Mbeeca cieyanirwe i Literacy, Education And Development (LEAD) Canada. Bara bateetheerie kwandîka îbuku rîrî kuuma ûbiciini bwa kîthoomo i baba: anene ba macukuru Ms. Jeniffer Meeni, Mr. Joseph Nyaga na Mr. Joseph Nthuri, obicaa wa kîthoomo Mr. John Kyongo, aarimû ba purimarî Mrs. Flora Njagi, Mrs. Mary Mauki, Mrs. Daniela Mitambo na Ms. Rahel Mbaruku na aarimû ba naacarî Ms. Stellah Muchege na Ms. Cecilia Muchiiri.

Unit 11

Kwandîka

nk

1. nkaandîka
2. nkanga
3. Nkatha
4. nkengere
5. nkengeyia
6. nenkera
7. nkima
8. nkîa
9. Nkondi
10.mûcinka
11.mûcinko
12.nkiio

Bûra ûkarûûtha: *Aana babanganie mariîwa mama ta ûgû:* 1. mariîwa ma antû kana gûntû 2. mariîwa ma nyamû 3. mariîwa ma irio.

Mûtungo

1. Inkuthûkîite _____ n'ûntû _____
2. Imbendeete kûrîa _____ n'ûntû _____
3. Imbendeete kûruga _____ n'ûntû _____
4. Ndaathooma nkeenda ntuîka _____ n'ûntû _____
5. Mbendaga kûrîa makome ma _____ n'ûntû _____
6. Ntiendeete kûmaama _____ n'ûntû _____
7. Ntiendeete kûthi na _____ n'ûntû _____
8. Ntiendeete _____ cukuru n'ûntû _____

Ntugû ya Gîkeno Cukuru

Mîgambo îmîgeni: kûûria... rûûtha...î munthî... kîrabuutia

Kînyua aathoomagîra cukuru yeetagwa Kîriimbû. Kîraciini kîao baarî twana twingî, twana nkûrûki ya mîrongo îthatû. Mwarimû wao eetagwa Kabîra. Twana tunthe itweendeete mwarimû Kabîra mûno n'ûntû naabarutanaga bwega.

Ntugû îmwe barî kîraci kîa bithatû, mwarimû aambîîria kûthoomithia Gîicûnkû. Mwarimû auga, "*It is time for English.*" Twana twakena mûno twauga, "*Yees!*" Twaruta mabuku tûthoomithua. Wana weegua tûra tûngî itwakenaga mûno, Kînyua we naarî na ûguaya mûno, n'ûntû ateendaga aûrua kîûria abîtia. Naakuthûkaga mûno kûthekeerwa i twana tûra tûngî. Kwoogu, Kînyua ateendeete gûcookia biûria.

Mwarimû abeera, "îmunthî tûrîthooma *opposite words*, na rûgamaani bwinthe. Muntû aacookia kîûria agakara nthî." Twana twarûgama, twakira ki tûkîraithanaga. Kîûria kîaûrua twana tunthe twaûkîîria njara tûcookia.

Kînyua naamenyaga îcookio, îndî eegagua nthoni ta mwiki. Aamenya narombe rûûtha aume nja atikaaye gûcookia kîûria gîku.

Mwarimû aabeerîite muntû eenda kuuma nja akaromba rûûtha na Gîcûnkû. Kînyua akûromba rûûtha, mwarimû amwîra, "Amba ûcookie kîûria gîkî ûkiuma." Ûguaya bwamûûyûra ti. Eegua ta marabuutia makûbuurûûka nda.

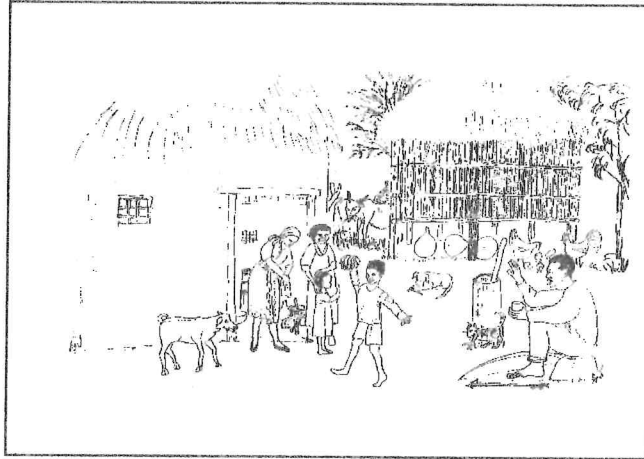
Twana tunthe twamûkûûrîra meetho kûnûû, tûkiri ki twîgua kana akaabîtia. Kîraci gîakiri ki. Twana itweegagua kinya muntû akîbeebe. Nkoro ya Kînyua yaringaga ndu, ndu, ndu n'ûguaya. Ainyîkîria ta mûnyua mwarwa, aacookia kîûria gîku bwega. Mwarimû auga, "Mûringîreeni mpî." Mpi ciaura ta mbura pakaa. Kînyua aakena mûno ûguaya bwathira.

Mwarimû amûûria, " n'ata wathi kûrûtha nja?" Kînyua amwîra na Gîcûnkû, "*I know.*" Twana tunthe twakuûka na ntheko ka, ka, ka na mwarimû mwene. Kînyua aumagara akeneete mûno na akîîbîgagua n'ûntû bwa gûcookie kîûria bwega. Kuuma ntugû înu Kînyua ategua ûguaya kaîrî agîcookie biûria kîraciini.

Biûria:

1. Kînyua aathoomagîra cukuru yîitagwa ata?
2. Kîraci kîao kîarî na twana tûgana?
3. Mwarimû wao eetagwa ata?
4. I mbi yaakeniirie Kînyua mûno?
5. Kînyua eegagua ta mbi îrî nda?

Ntiko Înene

Mîgambo îmîgeni: gîcinka... kûrumûka... îkurungu... înyore... gatauna...
ciambiri na gakombe

Ntugû îmwê ûgoro, itwotaga mwanki kariiko ka oome tûri na baaba na twana twetû. Kaana kamwe geetû geetagwa Mûriûngi kaarî karemu mûno.

Nthûti wagu, kambîîria kûthekania na kurû. Baaba agakaania n'ûntû naacamûkagia îria. Mûriûngi n'ûntû neendeete nthekanio mûno ateegua. Kwoogu aathi na mbere kûthekania na kurû.

Rîra baaba aathûîrire, aakûîrire gîcinka warîmwê cinû, aakabîra Mûriûngi gîa kiongo *nka, nka*. Twinthe twarumûka rumu ta înyore riumîte îkurunguuni.

Baaba akwona nkuugia atandingîite ambîkia gîcinka *buruuu*, kîangwîra gatauna *pa!* Wincia na wincûkia ndaarî nthî. Ndambîîria kuuga mbu, guugu, guugu, yîyia, taata, ngûkuaî. Ndathe cia mwanki na cioî, ciaugaga nwa *kenû, kenû*, ta nthata ciyire nthî.

Taata aaya ambûkîîria ndarûngama. Bantû ankiria, ambîîrire, “Tiga kûrîra nthûti kana ngûkûûre ciambiri na gakombe.” N'ûntû indaakuthûkaga gûtikwa kaîri, ndakira ki ta mbea mûtuuni. Îgiita rîru nkoro yakwa yaaringaga nwa *nku, nku, nku* ta gîempe gîa ncûngo ndaririkana taata wana we aûmba gûntika.

Ntugû înu n'yo ndaamenyire wabu ngi îmwê n'yo yooragia nyama n'ûntû indaturirwe na ntaarî na mabîtia.

Biûria

1. I mbi yatîmire îthe wa Mûriûngi abatura?
2. I mbi îthe wa Mûriûngi aacamûkagia?
3. I kû twana twarî mbere ya tûturwa?
4. N'ata ûkûthûgaania Mûriûngi na mwaragina ibaarûthire nyuma ya gûturwa?
5. Îthe wa Mûriûngi na mwekûrû wake baarûthire nyuma ya twana twatiga kûrîra?

Rwaria Rwakwa

Mîthemba ya Mariîtwa

Kagendo nariganîrîtue i rîra ntemwa inene na iniini itûmagîrwa.. Ga tûmûteetheerie kwandîka barûa îno bwega. îrî na mabîtia îkûmi na mûgwanja.

Barûa kîrî karîmi,

I ndarairire Mûruayia kwona Ndagitaarî ncumaine. Naarî ûmayie mûno. Twatweere Matatu mwanka embu. ndagîtaarî karaba amûrûmia Ndawa. îîndî ti mûthûûku, îndî Mwaraayia kambura naambîrîîtîe kûgwatwa I ncoma. i nkûthûgaania Mwekûrû wa kinyua atitûnenkera ngûgî înyingî mûno ntugû ya ncûmaa.

I niû waku
kagendo mucee

Unit 12

Kwandîka mw na mpw

1. mwana
2. îmwê
3. mwekûrû
4. mwonyo
5. atûmwa
6. mwimba
7. mwanya
8. mwiru
9. mwîgua
10. ntûmwa
11. aumpwa
12. mpwî
13. mpwaga
14. mwîgua
15. mwembe

Bûra ûkaarûtha 1: Rîra ûkîthoomithia reeconî ya ‘Rwaria Rwakwa’ cûûgia gûceria riîtwa rîa kwandîkithia aana kîrî mara gwetwe mûrabaani.

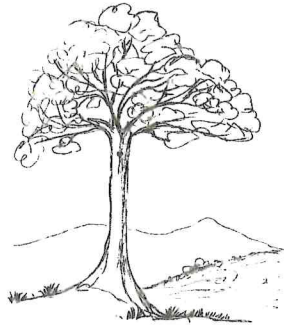
Bûra ûkaarûtha 2: Mariîtwa mama matikûthoomeka bwega. Maandîke bwega bûra maûmba kûthoomeka:

1. îmwgua
2. awûmta.
3. mweî
4. apwmua

Mûtungo

Andîka karûgono gaakubî îgûrû rîa mwamba, mwekûrû, na mwatî. Thooma karûgono gâku kîraciini.

Gûtooroka Cukuru

Mîgambo îmîgeni: nkeni... gûkuûka kuû... rwong'i... rûgurû... ncaurîra.

Ntugû îmwê kûrî thaa inyanya, niûgû na mûcoore wakwa eetagwa Kanyore itwaathiire gûtua nthwana mûthwanaani wa Ntakanampiû. Tûtaacooka cukuru n'ûntû twamenyeeretie gûtooroka cukuru thaa inyanya rîonthe.

Ntugû înu kwariîte ka. Mwathû wamenamenagia ta nkeni.

Tûgûkinya mûthwanaani tweethiire nthwana ciîrîtue ciakuûka kuû. Karacama gatirekaga kwingwa. I niû ndaarî wa mbere gûtoa mûthwanaani.

Wakîra ûmwê wetû aarî rwong'ini rwake. Ngîcuurûkaga ta îgûna mûthithiini ndoona njoka îgana bûra gûkeere îtambîite na rwong'i rûra ndaarî.

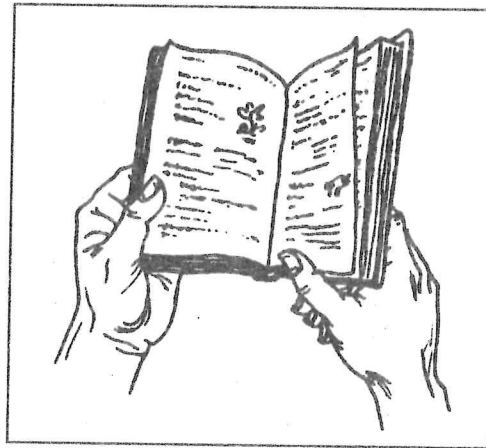
Nkwona ûgu ndaatîkire ng'aa ta kîûra gîkîmeria mpandi. Mwîrî wakuthana kuthu, kuthu ta nkaarî ya mwanki mûtambooni. Ndainainire ta rûgurû na kûrekia rwong'i rûra ndaagwete, ndeegera kuuma ncaurîraani buuuu nakuuga nthî mpu! Kanyore aanthingatîira abuurûkîite ta kanyoni akiugaga mbu îmbîi.

Kwa mbaati, mûnda wa baKanyore ûtaarî kûraaya nwaka ng'ina aakinyîrwe i mbu. Aûkîire na manduanga na kuugia atariîte rungu rwa mûthwana ûyu.

Ng'ina wa Kanyore agûtwona augire mbu antû bangî baaya batûkamata mwanka Gatûnga kwa Mwarî Wa Baatîrî, aarûmania nkaarî twairwa cibitaarî Nkûbû.

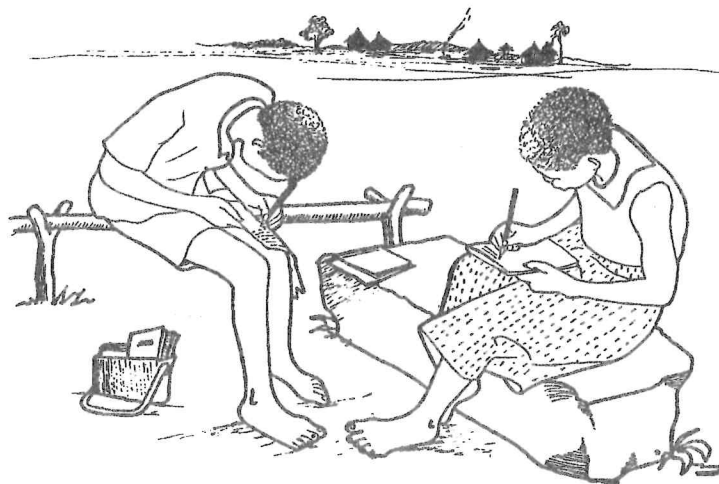
Niûgû ndaunîkîite njara, îndî indeekîirwe iiga mwanka yabua cwe. Indaankanagwa mûno, îndî ntikîaria n'ûntu maama aambîiraga, "Gagwîcûnia gatirî ûrûrû."

Kuuma ntugû înu ntaatwa mûtî kaîrî.

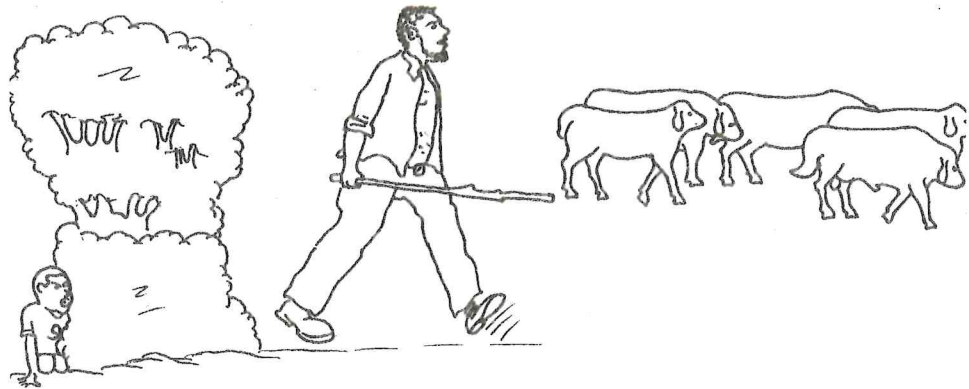

Biûria:

1. Twana tûtû twîrî twatoorokire cukuru twathi kû?
2. N'ûû aamenyire twana tûkwarûka mûthwanaani?
3. I kî n'ûntû ng'ina wa Kanyore augire mbu?
4. Ûkeegua i woû waarî ng'ina wa Kanyore n'ata ûkîrûtha?
5. Bakanyore bairirwe cibitaarî na mbi?

Kûrîithia Ng'onde

Mîgambo îmîgeni: katheti na nyenye... rûri

Îgiita rîmwe rîa karaaya ndî mwîyî wa mîanka îkûmi indaathiire kûrîithia ng'onde ta wîthîre bwa twîyî kûrîithia. Nkumagaria ng'onde rûrîînî indaakomanîre na aîyî ba nthuke yetû barîithîtie ng'onde ciao.

Îgiita rîru gûtaarî na mînda îmingî ta kagiita gaka. Kwoogu tûtaathîînaga mûno gûkaria ng'onde itikaarîe mînda ya itha.

Kwoogu itwarî na kaanya kaingî mûno ga gûceetha. Tûrî mîceethooni yetû, ng'onde imwe iciaûrire ciathi kûrîa mûnda wa mûkûrû eetagwa Ntamûnyua. Ntamûnyua aarî mûkûrû ûmûthûûku mûno.

Rîra eethîre ng'onde mûndaani wake, aiguutiirie aciînûkia mûciî.

Baaba akûmenya ng'onde itikûrîithîtie bwega aathûûra mûno.

Ntamûnyua aayire naara twaceethagîra atûtura nturo ya katheti na nyenye. Nkîînûka ûgoro ntaakeneete n'ûntû ntaarî na ng'onde na ntaiyî naara ciarî.

Nturo îra ndaaturîitwe ûgoro bûbu ntaaromîona kaîrî.

Kuuma ntugû înu nteenda maceetho kaîrî ndîthîtie. Ndacooka ndeebîra gagwîcûnia gatirî ûrûrû, bai.

Biûria:

1. I nakû ng'onde ciathiyaga kûrîithua?
2. I mbi yatûmire baaba na Ntamûnyua bantura?
3. Ngûgî ya mwandîki rûgono rûrû yaarî îrîkû?

Rwaria rwakwa

Nouns (mû - mî)

Wingî na ûniini bwa mariîtwâ ma mîti

<u>ûniini</u>	<u>Wingî</u>
1. mûti	mîti
2. mûûra	mîûra
3. mûkûû	mîkûû
4. mûthwana	
5.	mîembe
6. mûrundu	mîrundu
7. mûraa	mîraa
8. mûcaabi	
9. mûbeera	mîbeera
10. mûcunkwa	mîcunkwa
11.	mîng'oorâ
12. mûkîrîcia	mîkîrîcia
13. mûkaaû	mîkaaû
14. mûrûngûûru	
15. mûramba	mîramba
16.	mînugu

Mîtungo

1. _____ rîra i rîrariîre mûûnda. (Îgûna, magûna)
2. Mîînda yeenu nîrariîrwe i _____ (îgûna, magûna)
3. _____ rîa njagî rîkûtharia (îng'oi, mang'oi)
4. _____ nîrariîre ngûkû cia nyaga (mûrûngûûru, mîrûngûûru)

Unit 13

Kwandîka mb na mbw

1. mbûri	2. mbwee
3. mbaakî	4. mbwera
5. mwamba	6. mbwî
7. mwemba	8. kûûmbwa
9. cimba	10. kîûmbwa
11. mbiti	12. aakûûmbwa

Bûra ûkaarûtha 1: Andîka karûgono gakubî îgûrû rîa mbiti, mbwe kana cimba!

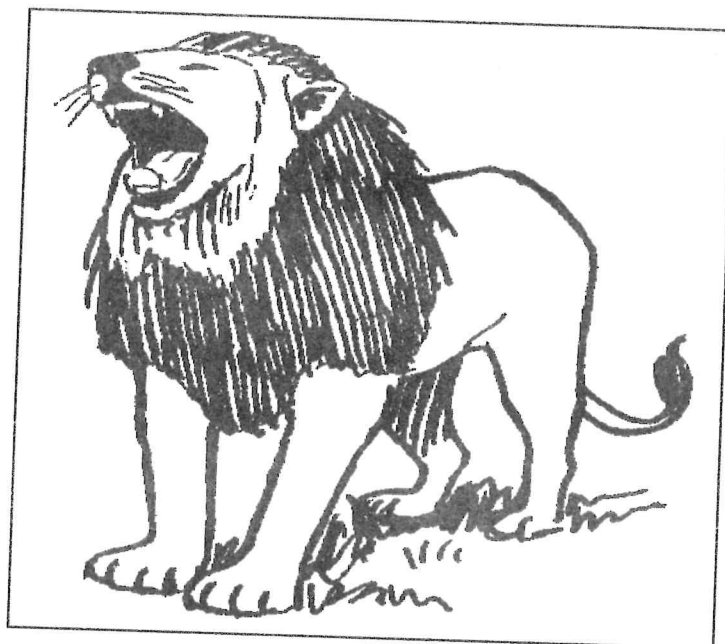
Bûra ûkaarûtha 2: Mariîtwa mama mandîkîîtwe kûringana na bûra ntemwa ciamo ithingatanaga: mwamba, mwemba. Bāngania mariîtwa mama: mbûri. mbwee, mbwî, mbaakî. . Bûra ûkaarûtha: raitha ntemwa cia mbere ithatû.

Mûtungo

Ngerekano: Nkaraga mîcîî ya antû na inkamagwa îria. Niû ndî û? Niû ndî ng'ombe.

1. Ndî nkiingo îndaaya, nkaraga kîthakani, ndîyaga mathangû ma nthambu cia mîtî .Niû ndî ûû?
2. Nkari ta nkou, indîgarûraga rangi bûra nkwenda. Niû ndî ûû?
3. Nkaraga mûcîî, ndîna mûtiro na magûrû mana, iniû mûcikaarî wa ûtugû mûcîî. Niû ndî ûû?
4. Kurû yeenu îkari ata?

Gĩkuũ Gĩtikuthũkĩka

Mĩgambo ãmĩgeni: kĩthioro... nke na nke... rũgũrũ... eemanyũra... nting'o... butuku

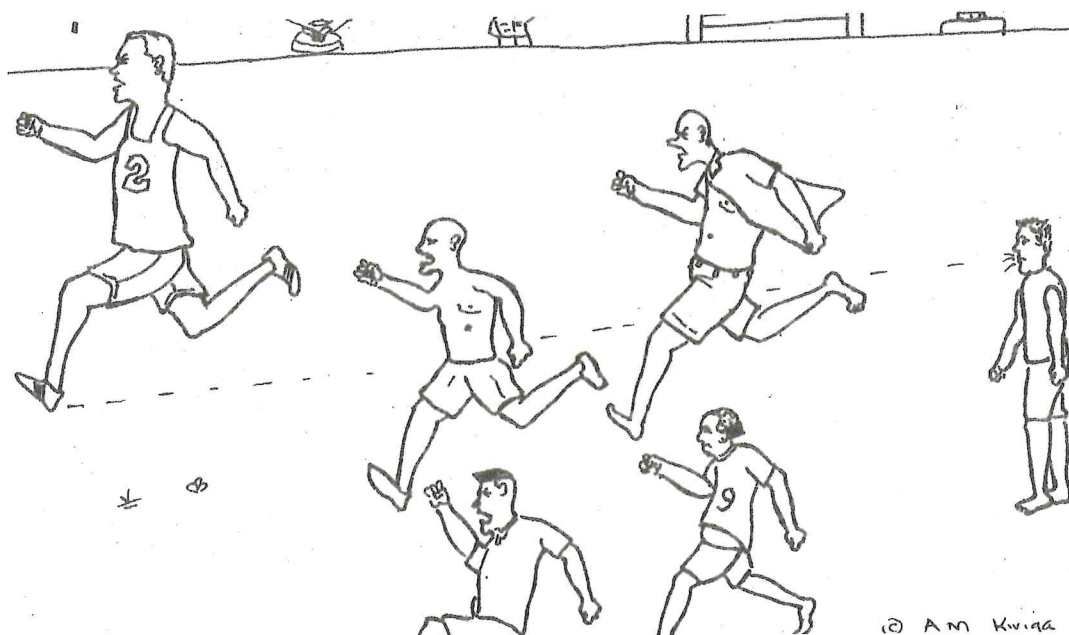
Ikwarĩ na cimba yatoorokeete kuuma naara yatũũraga, yaringa muuro wa Thingithũ yarĩĩkana na mwekũrũ kĩthiorooni nke na nke aumĩite kathoko geetagwa Coko Mjinga. Mwekũrũ ũyu atoonete cimba kaĩrĩ. Akũmĩona aarũngama kii akiinainaga ta rũgurũ. Rĩra aaciũkĩrwe eemanyũra rĩmwe manyũ akĩugaga yĩyia, mũkai, nkũũra, yĩyia, mũkai, nkũũra! Augia mwanka ikumbo rĩa Thingithũ aatwa mũtĩ.

Kwa mbaati ãnthũũku, mũtĩ warĩ ũmũteme watigĩĩrwa ũtatuĩkanĩite. Rĩra aatwere ũrito bwaingĩa, mũtĩ wagwa yuu, *mpu!* Butuku, mwekũrũ warũũyĩni! Ikwarĩ na kĩng'ang'i gũku rũũyĩni. Mwekũrũ ũyu akũgwa kĩauga nkũringwa n'ĩbua. Kĩambanĩĩria n'we. Mwene akwĩrwa aathi oona boorici yaaya kũmũcũa rũũyĩni. Mũthiani nwa kagũrũ koonekanire gonka. Gũtaarĩ gĩntũ ta mathiko.

Biũria:

1. I nyamũ igana igweteetwe rũgonooni rũrũ?
2. N'ũũ eengatĩtue i cimba?
3. I mbi n'ũntũ mwekũrũ aarũngamire kii akwona cimba?
4. N'ata gwakarĩkire kĩrĩ mwekũkũ rĩa mũthia?
5. Ũkĩĩgua i woũ warĩ mwekũrũ ũyu n'ata ũkĩrũtha?

Ntugû ya Macindano ma Ndwîro

Mîgambo îmîgeni: rûûyirû... nthwaariga... ntaratari... yîi bai... rûthûûrî

Mwanka mûthiru, mweri wa mûgwanja itwarî na macindano ma ndwîro cukuru yetû. Mwarimû wetû aatwîrîite ûra agaacinda akamwaa kêwa kîa thaa. Ndaûkire rûkîîrî rûûyirû ndathamba mwîrî unthe, ndathera cwe.

Tûgûkinya cukuru ndeeruta ta Yiesû mûtharabaani ndauga, “Gûkua na kûbona naani nthi na thaa înu.” Twana twakari ta nthwariga, aba! Tûra twingî twa tu twatûbatûbaga ta ntaratari. Tûkûthi kwanjîria ndeegera ta mûguî wauma rûgaani. Tûkûûya rûteere rwa kûgera ndaagereete iiga taka nkûûraga nyoni na banda. Kûgera gatumo i noogo ndoonerete nkanga îmbuute. Ndacindîitwe ndauga yîi bai.

Macindano makûthira ûgoro, mwarimû atwîthîrania bantû amwe. Rîru nkoro yakwa yaringaga nwa *nku, nku, nku, nku* nkiugaga Ngai wakwa nteethia nthi na thaa îra twîrirwe. Ta matheeî, mwarimû agûûkîira gwîta bara baacindanîite, i niû ndambîîrie. Ndathûkia thaa yakwa nkeneete ta mbûri îgiita rîa rûthûûrî wabûra itûûbatûbaga nwa *twi, twi, twi, twi*, n’ûntû bwa mpaa.

Biûria:

1. Mwanka mûthiru mweri wa mûgwanja, n’ata twathiîte kûrûtha cukuru?
2. I mbi twana twacindanagîra?
3. Ûrîthûgaania n’ata twana tweekiirue mwarimû atwîra agatwaa kêwa?
4. Ûkeegua i woû ûkiugia ûkathi na kêwa?
5. Macindano maathiire mwanka kû?

Rwaria Rwakwa
Nouns (mû - mî)

1. Ibaratemire _____ yonthe kîthakaani. (mîî, mîî).
2. Mbiti îkûrîa _____ tunthe (twaana, kaana).
3. Nathiire na _____ monthe (mabuku, îbuku).
4. Mwarimû arî na _____ ûmwe. (mûbiira, mîbiira).
5. Mwekûrû nakûrugûra _____ ûmwe. (mûrango, mîrango).
6. Mûkami nakûthima na _____ ûmwe. (mûkebe, mîkebe).
7. Mûbundi nakwenda _____ ûmwe ûmûraya. (mûcumarî, mîcumarî).
8. _____ îkûûma (Mûramba, Mîramba).
9. Mûrutwa nakamatîte _____ ûmûthongi (mûbuko, mîbuko).

Thuura riîwa rîmwe kûûyûria centenci/twanya tûtû.

1. Njerû agûtwa, _____ aarûkire aunîka njara (mûî, mîî).
2. Njerû baraandire _____ yao bongwa (mîî, mîî).
3. Njerû aratweere _____ aarûka aunîka njara(mûîni, mîîni).
4. Ibaratemire _____ yonthe (mûî, mîî).
5. Kîramba kîa _____ ûûra kîrî mûrîo mûno. (mûramba, mîramba).

Unit 14

Kwandika

nj

1. nja	2. njûra
3. njara	4. njûria
5. Njeru	6. njûkî
7. kwînja	8. nyeenje
9. mwînji	10. nyaga
11. mwenje	12. njoka
13. njîra	14. njeû

Bûra ûkaarûtha 1: Thuura mariîtwa mataano ma nyamû kuuma mûrabaani ûyû ûrî aga îgûrû. Woomba kwandika mariîtwa mangî ma nyamû manjîrîtie na *nj*-?

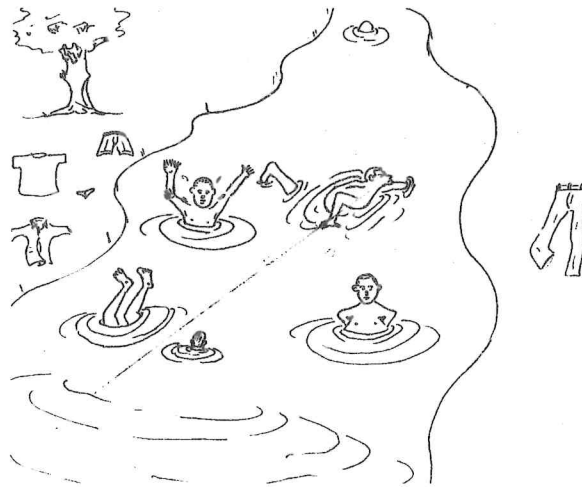
Bûra ûkaarûtha 2: I riîtwa rîrîkû kîrî mama rîrî riîtwa rîa mûntû, gûntû kana gîntû?

Mûtungo

1. Kurû yeenu îkari ata?
2. Mûcoore waku akari ata?
3. Mûciî wenu ûkari ata?
4. Ncamba yeenu îkari ata?
6. Mwaranyûkwe akari ata?

Kwaga Matû ti Kwegu

Mîgambo îmîgeni: ndumio... îmbînjûku... ciarûrûka

Îgiita rîmwe tûrî twana, mbere mbanjîria kûthi cukuru, niû na kaana kangî geetagwa Mûthike ga ntûûra yetû twarutaga ngûgî ya kûrîthia ng'ombe.

Twariîthagia amwe na twana tûngî twa ntûûra yetû na tûkathi kûnyuithia muurooni weetagwa Mwanianga. Naagu muurooni ûyu ikwarî na ndia înene yeetagwa Ciankembe.

Baaba nankaanagia mûno kûbutîra ndiani înu n'ûntû yaarî îmbînjûku mûno na twana tûngî twa ntûûra yetû îtwaûrîrîte ndiani înu. Twana tûngî twanyuithagia na tu muurooni ûyû itwendeete mûno kûbutira ndiani înu.

Twathiyaga ng'ombe ikînyua twana tunthe tûkambîria kûbutira ndiani înu nwa butu, butu, butu, butu tatiga niû na Mûthike twinka twatigagwa twitûmbîite agu rwaraani ta matubu tûgîkuthûka gûturwa i babaabu.

Îndî n'ûntû mûgendania na mûkûndû akûndûkaga ta uu, itaathira ntugû inyingî niû na Mûthike tûtirambîria kûbutîra ta twana tûra tûngî wana kinya weegua tûteendaga babaabu bamenya.

Niû na Mûthike n'ûntû tûtaiyi kûthambîra bwega twathambagîra rûteere rwa ndia tûtakûthi gatîgatî ta aana bara bangî.

Mûthenya ûmwe tûkîbutagîra n'gombe cietû ciarûrûka ciathi mûndaani wa Ntagaicû. Ntagaicû kaaye atwîthîre ndiani tûkîbutagîra. Ndumio mbi? Agûtwîthîria atûgwataî, mwana aringagwa agaûka tîiri buu ta ndwara.

Ngûkinya mûciî ûgoro baabu atambûûrîa. Twarîa irio na twathi kûmaama. Gûgûkinya rûkîiri rîra Maara aateere ng'ina, rîru i rîo ndaraûkîrwe! Ndumio mbi bai? Ndarumagua nkîiragwa, "Ng'ombe ikîrîa mûnda wa Ntagaicû kaûri gaka i kû ûraarî? Ntaagûkaaniirie kûbutagîra?"

Kuuma mûthenya ûyu ntacooka kûbutîra kaîrî.

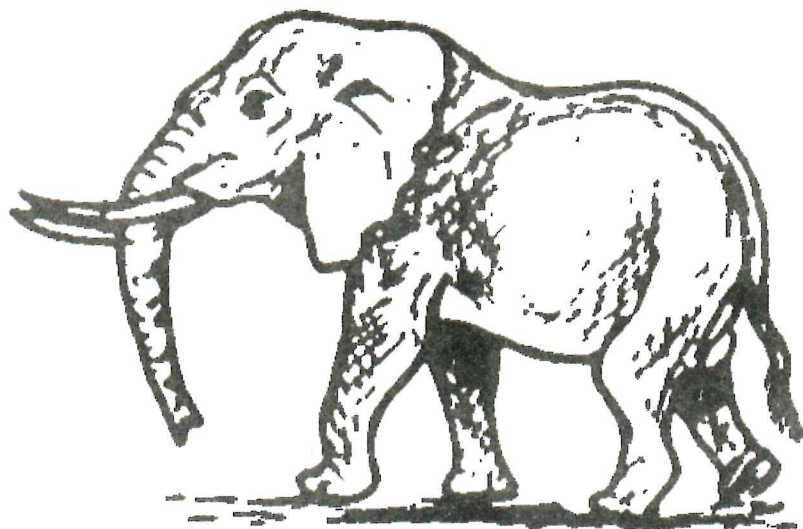
Biûria:

1. Ng'ombe ciarîire mûnda wa ûû?
2. N'ata wakarîkire gûgûkinya rîra Maara aateere ng'ina?
3. N'ata bûngî ûkûthûgaania Ntagaicû naarûthire tatiga gûtûtura?

Kûrîikana na Njogu

Mîgambo îmgîni:

kwinga mbita...
mûnyambû...
ndarinyûka...
kîmako

Rûkîiri rûmwe
itwathiîte cukuru

na ba Kîrîa, Kathambi na Maûndûrû. Tûthiîte na gacangiri ga kwa ba Kaumbuthû twarîikana na njogu.

Ntaamenyaga kana i njogu yaarî. Ndoonire mînyaranyaro ya twana tûra tûngî twarî na tu, ndoona ta antû bagûkura na maru kana agwîmi baciemeete nthuni.

Ndaatigirwe ndûngi ndigarîite i bûra gwakara. Ûkubi bwakwa bûtaarekaga mbona kûraaya. Ngîcûûba mbere ndoona nyamû înene yainga mbita njîraani. Ndaûria waa, i nyamû mbi? Ti mûnyambû, ti mbogo, ti

kamani, ti nguû, na ti ta ng'ombe ta îra yetû îkamagwa! Mathûgaania maakwa maarigicûka ndaaririka ooo, îno i njogu ira tûgonagua! Ndauga irû, n'îndî Nyaga ndaaboka na îrî gana, nkwîthîrwa kambuîgwe na matû!

Nagûûka ndeera Kagûrû mboya. Ndaarinyûka ndaathi na njîra, ntaamenya ngîkinya cukuru. Mwarimû na arutwa bonthe baambîthîranîra bakîmbûûragia, “ n'ata gwakara?” Na kîo kîmako gîtaarekaga mbaria kana ndomba rûûyî. Rîra nkînogoka nkîûragua bîûria woogu, i rîo bara bangî baakinyire beerana ntheto bûra gûkarire. Kaanthî rwanda rûkûraga na ntugû îmwe?

Nkûnogoka, nkiuga mbaria mbuga bûra mbonire ndeegua “N'îîra, n'îîra. Ndeegua naiti. “Guugu, guugu, ntunyûkia!” Ndeegua “Twani mîtî, biana bwaûra na nyamû!” Ndeegua ikûtha na mbu bionthe biaungana. Gûtîrî aacooka kûmenya bûra bara bangi baathiire. Bamwe baarî bagûtwa mîtî na bangî i mîciî yao yaabatiiraga.

Biûria:

1. Mwandîkî wa rûgono rûrû eetagwa ata?
2. Nyamû îra yaingîte mbita njîraani yîtagwa ata?
3. I mbi yaagirîtie mwandîki ûyû aûmba kwaria?

Rwaria Rwakwa

Nouns (kî – I)

Ûniini

1. Kîrîma
2. Kîbonde
3. Kîthima
4. Kînyaka

Wingî

- Irîma
- Ibonde
- Ithima
- Inyaka

Mîtungo

1. Kîyege i _____ kînene mûno (kîrîma, irîma)
2. Kîrî _____ bionthe kîrîmaara ikîo kînene. (Irîma, kîrîma)
3. Tûtaaga rûûyî _____ (kîthimani, ithimani)
4. _____ birî na rûûyî (inyaka, kînyaka)

Unit 15

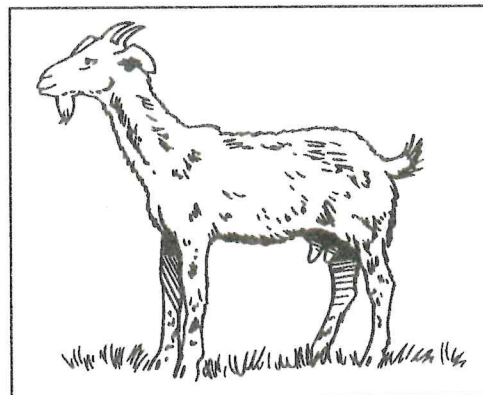
Kwandîka th

1. îthi	2. thaa
3. îthe	4. thaamu
5. thia	6. thûkia
7. thima	8. theka
9. thimû	10. îthiithû
11. kîtheti	12. ûthiû

Bûra ûkaarûtha: Ceria “mîgambo îmîgeni” ya rûgono rûrû rûthingatîrîrîte îra îrî na *th*. Mîandîke amwe na mariîtwa ma kwandîka kiumia gîkî kaingo wîigua ûrî na mariîtwa 14.

Mûtungo

Mantû ma mwarimû: Aana nwa bacûûgie kûthirîkîria rûgono bagîtûmagîra centenci ciîrî kana ithatû. Nwa barûthe ûgû na kuuga kana kwandîka.

Ntugû îmwe ndîthîtie mbûri kîyeciini ndeegua ndanoga mûno ikûrûgama.
Weendî ndakara nthî rungu rwa mûtî.....

Kûgwîma Nyoni Ûtugû

Mîgambo îmîgeni: mîthiori... îthuku... imonjo

Rîra twarî aîyî itwakenagiîra mûno kûgwîma nyoni Ûtugû.

Mûthenya ûra tûkaathi kûgwîma twamuntagia imonjo kûri mûthenya kaingo twambîiria kûgwîma gûtiratuga mûno.

Mûthenya ûmwe, niû, Mwangangi na Kîthoome itwathiire kûgwîma magoogo, macea na manthooro Ûtugû kîthakaani kîmwe kîarî giitu mûno.

Tûkûmûrika na kîmonjo twona magoogo, macea na matubu mamaamîrite mîti kûmaamîra ta ngige. Mwangangi anciikîiria na kîoye gûtûûni aambîira, “Îmunthî, bagine nwanga ûra ataiyî gûkutha rûga!”

Îmûrikîrwa rîa mbere ndaamûrikîrwe îgoogo. Ndarîthima, ndarîthima, ndaarekia îthatî ndeegua muku! Rîauga, “Ng’wee, butubutu, butubutu.” Kîthoome aathitimûkania na rîo arîgwata arîthiora nkingo.

Nyoni ira twaûragaga cionthe twacinîkaga mîthiori. Ûgîtwonireî, ntûûyia rugû nwa kuuga itwogete manyugî.

Tûkûgania nyoni twathi bantû gatuurûûni twabua mwanki twokia nyoni twarîa nyama. Twarîa, twarîa mwanka twagana mîrûrû.

Gatwînûke îîndî. Wee, twacûûgia kûmenya ngarûko îra mûciî ûrî weethîrwa tûtimenya. Twaûrania, “Îîndî tûrûthe ata?”

Nyuma ya gûkararania îgûrû ya bûra tûkûrûtha, twetîgania i tuuge mbu kaingo antû baaya batwonia naara mûciî ûrî.

Twinthe twatûmûra mbu twauga, “Guugu! Guugu! Guugu! Îî twîtîgeeni!”

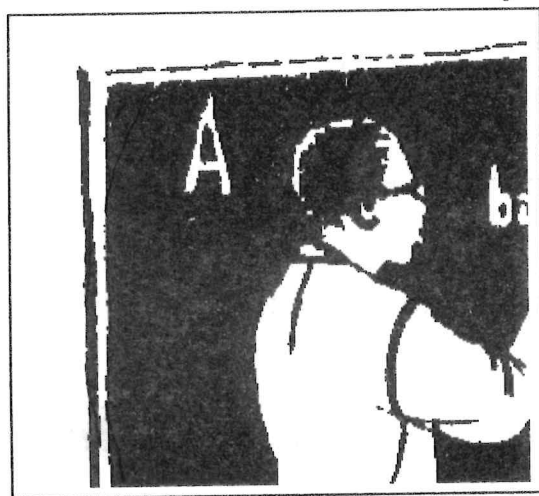
Antû bauma ntûûra na rwîro baayîite gwîtîga mbu bakiûragia na inya, “I mbi? I mbi îndî?”

Ba mbere bagûkinya twabeera kîra tûkuugagîra mbu ibaambîirie gûtûthetia n’ûntû bwa kuuga mbu ûtugû taka twona maitha. Na keethîrwa tûtaaturwa, i twoonire tûkwîyia na kuuma ntugû înu tûtaarûtha ûgu kaîrî.

Biûria:

1. N’ûû aathiorire îgoogo nkingo?
2. I kî n’ûntû ba Kîthoome baugire mbu?
3. Êkeethîrwa i woû warî ba Kîthoome rî, n’ata ûkîrûtha warigwa ngarûko îra mûciî wenu ûrî?

Ntûûra ya Kamanoko

Mîgambo îmîgeni: Kamanoko... nkoboobo... gîtûyia... mwîriro

Ntûûraani yeetagwa Kamanoko ya caburûkîiconi ya Gakaûni, ikwarî na mûkûrû eetagwa Ntakainyirû. Ntakainyirû aarî wa mwîrîga wa Kathoga kongwa.

Mûkûrû ûyu aarî mûgao wa nkoboobo. Muntû akîayua aagîragîrwa Ntakainyirû n’ûntû aiyî ûgao ta Gîtûyia.

Akûrû baingî ba ntûûra înu ibaaremîrwe kwira aana bao cukuru bamîagîrîte gîtûmi bakîgerekania athoomi na Ntakainyirû ûra baayûkîitie kaayia ta mûnene wao. Gîtûmi i kwîthîrwa Ntakainyirû ataarî ûmûthoomu, îndî n’ûntû bwa ûgao bwake naarî gîtonga kîînene mûno.

Akûrû ba ntûûra înu ya Kamanoko i beekagîra antû baingî mpîo bakîbagiria baira aana bao cukuru mwanka kunthe caburûkîîconiini kîthoomo kîaragaragua.

Wata bûra mbeû mbîthî îtaûragîra amwe, mûkûrû ûmwe eetagwa Ntandatho naakunîkire matû maake aathoomithia aana baake, Kîrugi na Gacûnkû, akûrû bara bangi bakîmwîraga nakwînyangia into biake mana.

Ûmenye kwîrwa i kwa ba kûmenya, akûrû babu bangî ibeeriraga Ntandatho agîkeneera macîaro meega ma aana baake n'ûntû îmunthî tûrî Kîrugi i mwarimû na Gacûnkû i ndagitaarî.

Barî nyamaani Ntandatho agûragîra akûrû babu bangî akîbakaanagia kwîrira n'ûntû ingî mwîriro ûtitongoragia.

Biûria:

1. Akûrû babu baîrî beetagwa ata?
2. Aana bara baathoomire baarî baaû?
3. Rûgono rûrû rûrîrutana ata?

Rwaria Rwakwa

Nouns (Mû – a)

Thuura riitwa rûmwe kûûyûria twanya tûtû

1. _____ akûthi mûndaani. (Mûkûrû, akûrû)
2. Mûkûrû ûyû akamatîite _____ ûkîîgi. (mwatû, mîatû)
3. _____ wa kîrugi nû mûtuune (mûka, aka)
4. _____ ûûra n'wee ûrataanire Njerû wetû (mûtaani, ataani)
5. Îthe wa Njerû i _____ mûno. (Mûgambi, agambi)
6. Kîmûndiû i _____ ûmûnene mûno (mûrogi, arogi)

<u>Ûniini</u>	<u>Wingî</u>
1. Njerû arî na mwembe mûndaani.	mîembe
2. Mûrîthi nakûgwata <u>kabûri</u>	tûbûri
3. Baaba arî na <u>gîtî</u> kîînene	
4. Mûrutwa nakûthooma <u>îbuku</u>	
5. <u>Mwarî</u> nagûkia ûcûrû	aarî
6. <u>Mwana</u> nakûrea irio	
7. Kagendo nakûthooma <u>rûgono</u>	ngono
8. Karigû arî na <u>mûbiira</u>	
9. Mwarimû arî na <u>kathanju</u>	
10. Taata nagwete <u>mwana</u>	
11. Tûthi <u>mûndaani</u>	
12. Nyamû îkûrea <u>muntû</u>	
13. Îgûna <u>rîgûkua</u>	magûkua

Unit 16

Kwandîka

-W-

1. watho	2. woogu
3. wao	4. ndaawa
5. wenu	6. wîtîgio
7. wake	8. wîkîra
9. wega	10. waamba
11. wîrû	12. wenka
13. kwithûka	14. tweekûûra

Bûra ûkaarûtha: *Mantû ma mwarimû: Kwandîkaani wa Kîîtharaka, rîra mwanjîrîo wa rîitwa ûrî na û îthingatîîrîitwe i a, û igarûkaga îgatuîka w. Kwa ngerekano, mû + amba rîtuîkaga mwamba. Tiga aana barîthoome ngerekano ino na ubagerie kwaûmbîka. kaingî w îthiyanagia na ntemwa ta m, k kana t.*

1. Ngûgî ya Mbere

û + atho	=	watho
û + ega	=	wega
û + îthî	=	
û + endaga	=	

2. Ngûgî ya Ciîrî

ba+kû+anda	=	bakwanda
ba+kû+amba	=	bakwamba
ba+kû+ona	=	bakwona
ba+kû+aria	=	_____
ba+kû+oga	=	_____
.....		
ba+kû+îra	=	_____
ba+kû+ayua	=	_____
ba+kû+îra	=	_____
ba+kû+amba	=	_____
ba+kû+enja	=	_____
ba+kû+enda	=	_____

Mûtungo

Ndaathi mûgunyeeni ruungu rwa mûtî. Wendî ndaakara nthî ndoona mbûri ciathitimûka *tuutu tu tu.....*

Kwithûkîrwa i Maitha

Mîgambo îmîgeni: maaya nkea... manduanga... tweekûûra...
kwithûka... kîrîrîmbî

Ntugû îmwe tûmaami, ûtugû maayankea itwaindûkiirue i gîtuma kîa bundûki.

Niû ningwa rîra ndaumbuthûkire na matorotoro ntaiyî n'ata gwakarwa. Ndeegiirue, "Guugu! Yîyia, mûkai into bira biakwaî!" Ndegîîrue kûngî, "Yîi wa muntû eemenye! Tûrî baarike, yîi tûkûûra na maitha!" Twathikîîria naaguî, bundûki nwa, *puu! Kwaa! Ricaaci* ciauraga ta mbura.

Twinthe twathitimûka na manduanga tweekûûra ku! Twaugia, twaugia, ndîme ciakûûka ciakara kûgwa nthî.

Twakinya bantû eetagwa Mpingîro Îtaingwa twatwa maiga maarî oogo maaraaya mûno. Tukîraithîîria naagu mbu îkuumagaî, wee! Gîku na ti kîrîrîmbî nwa ta kîa maûngo makûmuntua. Kaanthî cumaarî

yiithûkire yaataa mbûri, ng'ombe na into baayûkia, na baabîthia nduka Kathangacîni! Ntugû înu twareere makurunguuni ta manyore.

Rûkîri rîra Maara aateere ng'ina nwa kîmbûikû gê antû gîatûkûrûkaga kîimanyûrîite kîaîranîrîtie ta mang'ooî. Bûra boonerete naagu i bûra macweri mooneere kîthimaani na gûtirî ûcooke naagu kaîrî. Watuîka wana Ntagaicûra wa ba Ntakanyooro naragwatirwe aakamatithua mîrigo na aataîrwa mbûri na ng'ombe cionthe.

Kuuma ntugû înu i rîo ndaamenyire mûkari wenka atirî ûûme.

Biûria:

1. I mbi yatwindûkiirie ûtugû?
2. Twauma mîciî twareere kû?
3. Maitha makwithûka maataire mbi?
4. Urîthûgaania antû bakwîngatua i cumaarî baathiire kû?
5. Tûgûtwa maiga ma Mpingîro Îtaingwa i mbi twoonire Kathangacîni?

Mûgendania na Mûkûndû

Mîgambo îmîgeni: îriûkooni... îkumbo... njaraani... kûrîcûkwa...
mûkûndû

Ntugû îmwê ndî kîraci kîa bitaano indaunire watho bwa maama ndemanîitie na acoore bakwa, Kariûngi na Kagendo.

Inkûririkana maama naakaraga mûno akîmbîiraga, “Mwana wakwa, ririkana mwana arî matû arîyaga matû maake.” N’ûntû naambereecete bûra mîgambo înu yugaga, indaacûûgagia mûno kûmûkenia na njîra ya kûrûtha bûnthe bûra aambîiraga.

Rîra ntarî cukuru ta ntugû cia ncumamooci kana mûthenya wa kiumia, indaarutaga ngûgî imbingî mûno mûciî, ta kuuna nkû, gûkiaa, gûtaa rûûyî na kûruga.

Rîra maama antûmîite kuuna nkû ta inu, ndaûkaga rîmwê bea na gûkara ta muntû aathagaanua cio.

Wegua igûtaa rûûyî na ku ndaakinyaga îriûkooni neekinya rîmwê, ngûkû îkîmeria mpempe nkeegua ngûcooke.

Maama naakenagua i niû mûno, wana eekûrû ba ntûûra ibambendeete mûno, mûno, mûno. Gina wa Kayîra, ûra mûtûûri wetû naaturîite Kayîra mûno ntugû îmwê twathiyania n’we kuuna nkû aatigwa bakîrîa ntungu kîthakaani na twarî tûngî. Aamûturaga akîmûûragia, “Gootarî ûntû gûkara ta Gatumi wa Ntakwenga?”

Ndeegua ûgu i ndeekumiirie mûno mbiyî ndî mwana ûmwega îndî ndariganîrûa kana ciakumua mûno ciang'enta.

Ndî cukuru ndaakaranagia na twarî twîrî twa kîraci gîetû. Kagendo na Kariûngi baarî twarî tûûgî mûno kîraciini gîetû. Twarî tûtu tûtaacindîkaga i mûrutwa nwa ûrîkû.

Ntugû îmwê tûrî cukuru, Kariûngi na Kagendo ibaambîîrire tûthi tûkabutîre muurooni wa Kîamathiitî, îndî twerana twambe tweteere thaa inyanya ikinye kenda Kagendo -- n'ûntû aarî mûnene wa mathaa, amba kûringa nkengere ya gûcooka iraciini.

Twaugîirie mûno kagûrûkooni gaku ka muuro mwanka îkumbo. Twarutire nguo na manduanga twacitûûgîria njaraani cia maiga tweruîka ndiani cobî! Gûku rûûyîni twaringaga nkuba na kûnyua kîndîi mwanka meetho meetû maatunîa tunî ta ma ncaana îkundîte mûguû.

N'ûntû ntaamenyeeretie kûrongoa indeegagua ûguaya mûno ndaririkana mwarimû akaamenya intoorokire cukuru.

Warîra ndeegiirue ng'ombe igîkunîa mm, mm, mm i rîo ndaricûkirwe na kûgera meetho ara nguo cietû ciarî. Bûra ndoonire bûtaarî mweyanîre ntheto. Ndauga mbu mûno nkwona ngûo yakwa n'yo yaatunyanagwa i ng'ombe îrî ya mûthia.

Ndaumire agu nkîrîraga ngwete njîra ya mûciî. Maama akûmbona na kamici gakûnyûûrûka rûûyî naamenyire indaathingatire twana ndemi kûbutîra.

Kûgeria kûmwereca bûra nguo ya cukuru yathiîte kwarî kwotheri n'ûntû wana ntiraatîkia kanyua mîthanju yauraga mwîrî baa ta mbura! Aanturaga akîmbûragia, "Ntakwîrire mûgendania na mûkûndû akûndûkaga ta uu?"

Ndaugaga mbu ngîitanaga, yîyia, cûûcûî, nkîthûgaanagia aaya agantunyûkia. Kaanthî n'we nakeengiîra maama gûntura nkûrûki akîmbîîraga gankue n'ûntû kurû ndiûngi îkinyaga mwene na mûguî!

Maama aanturaga na mûthûûro mûno n'ûntû bwa kûrîithia nguo ya cukuru ng'ombe nkîbutîra ta aîyî. Îndî n'ûntû wana yaciara mwanki nwa mwanka îcune, maama naathûrûkire na twarekanîra, naani ndathiitîa ndauga nticooka kûthiyania na twarî ndemi kaîrî n'ûntû wabu indoonire ngeendania na mûkûndû, îkûndûkaga ta uu.

Biûria:

1. N'ata Gatumi na acoore baake baarûthire thaa inyanya ciakinya?
2. I kî n'ûntû gina wa Gatumi aamûturire na mûthûûro?
3. Ûrîthûgaania n'ata bagina wa Kariûngi na Kagendo baarûthire twarî tûtu tûgûkinya mûciî?
4. Eekûrû ba ntûûra ya ba Gatumi baarî ba mûthemba mûbi kîrî twana twao?
5. Gweta mariîtwa ma twana tûna tûra tûgweteetwe rûgonooni rûrû
6. Ûyûrîria njuno ino: (a) Ngendania na mûkûndû _____.
(b) _____ îkinyaga mwene na mûguî.

Rwaria Rwakwa

Mariîtwa ma antû, into kana gûntû- wingî na ûniini

Wingî

1. Makena na kûthambia ikombe
2. Mûnene nagûtuma iratû
3. Mwarimû nakûrugûra mîrango
4. Mîembe îrî mûndaani
5. Mûtegi nakwanda mîtî
6. Ciakûthi nagûtuma itheti
7. Njogu îgûkûûra mîramba
8. Cimba îkûrea eekûrû
9. Mûrîmi arî na macembe
10. Mûgao agûkûûrwa magego

Ûniini

gîkombe

Unit 17

Kwandîka

y

1. yîi	2. yûngû
3. yembe	4. îkûyû
5. yûûra	6. kûbûûya
7. yiiga	8. kwayua
9. thiyanga	10. rûyuno
11. amûyûkania	12. rûûyî
13. yamûthûngûthîra	14. iciayaga

Bûra ûkaarûtha: *Mantû ma mwarimû:* Menyithia aana ntemwa y îrûngamagîra i kana î rîra ithingateene na a. Ngerekano nimpeyane aga rungu.

Î+ambîria	=	yambîria
_____	=	yakûûra
_____	=	yaamaka
_____	=	Yaathira
Î + akwa	=	yakwa
Î + enu	=	yenu
Î + athana	=	_____
Î + andaga	=	_____

Mûtungo

Ntugû îmwê ûtugû maaya nkîa tûmaami twaindûkîrue iimbu ntûûrani nwa guugu! Guugu!

Muntû Ûmûthûûku na Ûmwega

Mîgambo îmîgeni: makie...kwinaina ta rugurû...njogu matende

Tene mûno îkwarî na nthaka ciîri ciendene mûno. Nthaka inu ciakaraga igwateene ta mbete na kîara. Ntugû îmwega nthaka inu iciabangire kûthi rûgendo rwa wathi, na ta wîthîre ciakamata makie maingî mûno na rûûyî rwa kûnyua. Nyuma ya rûgendo rûraaya mûno nthaka ciegua yûûra mûno mûno, mwanka ciakara nthî *mpu*, ta murigo wa nyaki. Ciabanga inyue makie mao. Mbere batiranyua, nthaka îmwega îra yetagwa Mûthûûku yeera Mwega, “Tûnyue makie maaku rîrû tûkaanyua maakwa rîru rîngî. N’ûntû baarî acoore baanene, Mwega eetîgîîria baanyua makie maake monthe n’ûntû ibaarî na yûûra mûno.

Nyuma ya kûbaa baathi mbere na rûgendo rwao. Baathi, baathi, baathi bagîturûkaga irîma na mabonde mwanka beegua yûûra kaîrî. Na wata bûra baabangîte Mwega eera Mûthûûku bakare nthî banyue makie maake. Îndî Mûthûûku aarega amwîra we atimûkûndia makie maake mana nwanga ageetîgîîria akamûtûra riitho rîru akamûkuundia

gîkombe kîmwe! N'ûntû mwegu naarî na yûûra mûno amwîra amûtûre meetho monthe amûkundie ikombe biîrî kenda eegua ta aarûma gîntû.

Mûthûûku atagûta mathaa aatûra Mwegu meetho marî maîrî, rîru amûkundia ikombe biîri bionka, n'we aanyûa mara mangî monthe wenka.

N'ûntû bwa ûthûûku bwake, Mûthûûku aatiganîria Mwegu naagu wenka atarî na nwa mûntû wa kûmûgwata mûtî. Îndî n'ûntû Mûrungu n'ûmûnene na atirîyaga nkima, Mwegu aathiire mbere na rûgendo rwake woogu na thîna înenene mûno mwanka aakinya bantû rungu rwa mûtî ûmûnene. Na n'ûntû îkwarî gûgûtuga aatwa kûra îgûrû aamaama.

Kwa mbaati kaanthî bantû agu rungu rwa mûtî ûyu noogo nyamû ciakomanaga wakîra nyuma ya mweri kwaranîria na iciayaga na mbia inyingî mûno ikaiga rungu rwa mûtî ûyu igatiga ciakaba na iiga. Kwa mbaati îmbega i rîo nyamû inu ciayîite gûtara mbia cia cio. Igûtara ciona ciarî ngiri mîrongo îtaano, ciatiga ciaiga ara ciamenyeeretie.

Ikîthiragia mûceemanio, nyamu îmwe yauga, "Muntû wabu nûmûtaku mûno n'ûntû atiiyî kana mathangû ma mûtî ûyû imooragia meetho ma muntû matûrîkîite agatua kwona kaîrî. Na atiiyî kana imooragia kinya kîronda kîa mûteneka. Akamenya atheka akaûma mbaru i gîkeno." Nyamû cionthe ciona muntû arî kîaa mûno. Ciaromba ciathi.

Ara Mwegu aakari nainainaga ta rûgurû, nkoro îkîringaga *nku, nku* ta nkûûtha n'ûguaya bûra aarî na bu. Nyamû ta cimba, ngo, naroco, gacûni, mpurîa na njogu matende iciarî oogo.

Atagûta mathaa aatua mathangû aakimakima aaka meetho na aatua kwona kaîrî. Aakena mûno mûno, aathûngûtha eenda gûtiira îgûrû. Aatua mathangu mangî aakamata.

Rûkîîrî rûûyirû, aakinyûka aakabûra kaiga kara gaakabîite mbia augia mbia bui akionaga taka nyamû ciamwene. Akûthi aagûra nkaarî îmbega mûno aacookeria Mûrungu nkaatho n'ûntû bwa gûtûma oona kaîrî na kûgûra nkaarî.

Athiite na njîra mucî, eethîra mwekûrû aatûûraga na kîronda kîa mûteneka. Na n'ûntû bwa wega bwake amwaa mathangû amwîra akimakime aake. Mwekûrû ûyu agwaka kîronda kîora warîru. Mwekûrû ûyu aakena mûno. Baabanga na mûkûrû wake banenkere Mwegu mwarî wao ûtheri. Baacooka bamwaa mbûri îkûmi na ng'ombe mûgwanya. Mwegu akwona arî na nkaarî, mûka, mbûri na ng'ombe aakena mûno, aamenya mantû ma Mûrungu i maingî.

Njîraani Mwega athiîte na nkaarî yake mpoora na mbûri na ng'ombe, baarîkana na Mûthûûku. Mûthûûku akwona Mwega ateetîgia kana n'we aarî. Amûûria naara aumîite na into bibu bionthe. Mwega amwaa rûgono runthe rwa nyamû na mûtî, na amwîra nyuma ya mweri nyamû inu iciayaga kwiga mbia na igîtara ikoona ciakinya igana.

Mûthûûku aabaanga na nkoro na mpwî kûthi noogo kûthûkia mbia.

Wee! Ntugû înu i rîo nyamû ciarîkanîite. Cieteereete nkuru na kîûra, ikari agu rungu rwa mûtî ngo yoona kîrundu nthîgûrû. Yacûûba îgûrû yoona muntû. Îtagûta mathaa yamûthûngûthîra yamuuna nkingo warîru.

Mûthûûku aakua. Atoona mbia, kana ng'ombe na mbûri nwa îmwe tûtagûtara mwarî.

I kaaba kûrûthaga bwega rîonthe.

Biûria:

1. N'acoore bagana bagweteetwe rûgonooni rûrû?
2. Nthaka ino igweteetwe rûgonooni rûrû ciathiîte kû?
3. I makie ma ûû manyuirwe mbere?
4. N'ûû kîrî baba bagweteetwe rûgonooni rûrû wenda atuîka mûcoore waku? I kî?
5. Nyamû ciaugire ikîthiria mûceemano?
6. I mbi yatûmire Mwega atua kwona kaîrî?
7. Mbia ira Mwega oonire ciarî igana?
8. N'ata Mwega aarûthire na mbia inu oonire?
9. I wega bûngî bûrîkû oonire?
10. Mûthiani n'ata gwakarîkire kîrî Mûthûûku?

Mûgao Atirî Mbeû

Mîgambo îmîgeni: mûgao (aana ibaaanîrie bauge bûra baiyî mûgao ...arûthaga) ngoci... îkurungu... nkio

Îgiita rîmwe ikwarî na mûgao ûmûthûûku mûno eetagwa Ntanabea. Antû ibaamûkuthûkîite mûno n'ûntû naathiragia twana. Îgiitaani rîru ntûûra yao kwarî kwa Bantumo, naara twana tûtaarîraga.

Mûkûrû aithaga ngoci ciake imwe naagu makurunguuni ma maiga, kîthakaani. Mwarî wake arîithîtie ntugû îmwe, oona ngoci îkurunguuni. Gatabua na îthe kabua na gina, mwarî aagwata akîona bûra ikari. Ngoci ciambûria kuuga mbu, "Guugu! Guugu!" Mwarî aamaka, aatiganîria mbûri naagu augia rwîro akiugaga, "Guugu îî nkûûra na ngoci." Wabûra augîtie, na cio nwabu ngoci cienganîite n'we ikîmwîraga, "Ciamwathi mbeteera! Nwantiga mbûyîite? Ciamwathi mbeteera! Nwantiga mbûyîite?" Mwarî augia ngoci na cio ciaugia mwanka mûciî.

Îthe akîraithîiriaî, i mwarî na ngoci nyuma. Aarûma nkiiio aatuîra mata aaringa n'yo ngoci. Ciacooka îkurunguuni rîa cio, mwarî n'we aakua! N'ûntû mûgao atimenyaga kwîragûrîra, mûgao ûyu aacûûgiirie

kûragûrîra mwarî wake bwarema, nwa kûthika aathikire. Rugono na ntaî ciatuîkîra agu.

Biûria:

1. Nûkûthûgaania rûgono rurû i rwa mma? N'ata ûkûmenyanga?
2. N'ata mwarî ûyu wa Ntanabea aarûthire eereetera thîna?
3. I mbi itûmaga antû bakuthûka mûgao (N'untû bûrîku bûmwe bûra mwandîki wa rûgono rûrû augîte mûgao ûyû naarûthaga?).
4. I mbi yengatiirie mwarî ûyû agweteetwe rûgonooni? Ceria mîgambo îra îgûkwonia îgu na ûmîthoome.

**Rwaria Rwakwa
Kwandîka Mîgambo**

*Mantû ma mwarimû: Andîka ûgûîkagîra ntemwa îinene, tûmûûngî,
kûrûgama na ndwano ira ciîngî itûmikaga (punctuation).*

1. nkethi araûkire rûkiîrî aathi mûûndani barî na njerû
2. N'ûû ûkaambira thokooni marimanti aramici
3. ene muuro kaana kara
4. waa nûû ûyu ûkuuga mbu kaîrî
5. ntakathenya aayire akîûragia kîrîkû kîbanga gîakwa

Unit 18

Kwandîka

gw na kw

1. gwata	2. kwoogu
3. gwita	4. makwa
5. gwîta	6. makwa
7. mûgwî	8. gîkwa
9. kugwata	10. kweneeria
11. kwia	12. kwina
13. kwona	14. kwîna

Mantû ma mwarimû: Aana bamenye kwathûrana kw na gw.

Bûra ûkaarûtha: 1. Ûyûria twanya tûtû na ntemwa ira ciûrîite.

Mâriîtwa mamwe ma mama marî ngonooni ira tûkaathooma kiumia gîkî.

1. _____oogu
2. _____ia
3. mû_____anja
4. _____îbaaria
5. ndaa_____a
6. _____ona
7. bigûra_____a
8. yandî_____a.

Mûtungo

Ndaûkire rûkîîrî ndeebîthîrania ndauma ndaathi cukuru. Ngîkinya kîenini ndakomana na mwarimû wetû augîitie, awete kîraatû kîmwe na njara, kîra kîngî kîrî kûgûrû.....

Thoko

Ndeni ya Tharaka kûrî na thoko mwanya mwanya. Thoko ira tûrî na cio i:- Gatûnga, Gatiithiini, Mûkothima, Nkondi, Kîbûng'a na Ciakariga. Twathi thokooni, itûgûraga bira tûtarî na bio na tûkeendia bira tûrî na bio. Thoko ino itwendagia kana tûkagûra into ta:

Mwere, mpempe, ncûgû, ndigû, mîkwayî, matûûma, macukurî, mbooco, nthoroko, ndengû, munya, baamba, ûkî, ncûgûkaranga, ngûkû.

Thoko ya nyamû ira tûrîthagia, itwendagia na tûkagûra nyamû ta; ng'ombe, mbûri, ng'onde ngûkû, mbaata, na nyamû ingî imbingî ira twigaga mîciî.

Ndukaani itûgûraga camuni, cukaarî, maguta ma gûkaranga, maguta ma gwaka, mwonyo, ndaagwa, maguta ma taa na biingî bira twendaga mîciî yetû. Îndî ntugû ino waûmba kwona into bibi bikîendua thokooni bitandîkîitwe.

Kîrî ûgûri bwa nyamû ta ng'ombe, mbûri kana ngûkû, iciendagua ûgûri mwanya mwanya kûringana na thoko mwanya mwanya. Ng'ombe igûragwa Gatûnga na Marimanti ikathi kwendua Ciakariga na kuuma agu ikeendua thoko ya nja ya Tharaka ta yo Îciara.

Îciara i thoko ingî îrî ûgûri bwa ng'ombe mûno. Kwoogu abiacara iboonaga baita mûno bagûrîite ng'ombe Gatûnga kana Marimanti bakeendia Îciara.

Ngûkû igûragwa Gatûnga ikeendua Nkûbû na ûgûri bwega mûno. Kwoogu igûragwa kwa wingî n'agûri baingî kuuma Merû.

Into bingî biendagua nja i bamba. Bamba îrî mbia mûno. Tûmîrîmaga îkagûrwa na Atharaka bamwe beetû îgakamatwa na maroori îkathi kwendua gûntû ta Mwingî, Merû kana kûngî.

Na kûrî wendia bwa nguo cia mîtumba thokooni cietû ira tûgûraga na mbia iniini. Nguo inu niteethagia mûno bara batarî na mbia îrî thau. Kwoogu thoko cietû îrî ûteethio mûno kîrî Atharaka.

Biûria:

Cookia biûria kuuma rûgonooni rûrû waathooma:

1. Gweeta thoko ciîrî cia Tharaka ira wiiyî _____ na
_____.
2. Into bira bigûragwa thokooni ta ya Gatûnga biendagua nakû?
3. Bamba nîo ya Tharaka yeendagua nakû?

Mwana Akaûra n'we arî Kîero

Mîgambo îmişeni: yunibacîti... kûûrûûrwa...
kûûma... kîmbu... mûgao

Îgiita rîra twathoomaga ikwarî na aana bathanthatû, nthaka ithatû na aarî bathatû, na bonthe ibaathoomaga. Aarî bamwe na nthaka îmwê baathoomagîra Marimanti. Nthaka inu ingî ciathoomagîra cukuru mwanya mwanya. Ibaarî aana baûgi mûno kûmathoomo. Mwarî ûmwê aakaraga gwetû n'untû kwao kwarî kûraaya, na kaîrî aarî wetû. Aana babu bonthe barî bathanthatû i baarî ûcoore bûûnene mûno na bûtaûmbaga kûmenyeka i bwa mûthemba ûrîkû.

Bonthe ibaûmbire gûkûrûka baathi cekondarî. Bakûthi cekondarî baakûrûka kîgerio gîa kîraci kîa bina gîa cekondarî baathi îra yeetagwa kîraci kîa bithanthatuû gîa cekondarî. Mwanka wa îîrî aarî baîrî bauma cukuru na nda. Ûyu ûngi aagwîre na nkaarî athiîte kwona mûcoore wake ûngî aarî n'we wa Nairobi.

Nthaka ciarîikiirie cukuru ciîrî ciathi kûthoomera ûndagitaarî. Înu ingi yathi yunibacîti. Ira ciîrî ikwandîkwa, îmwê yathiire gûkara Naivasha na wana gûkinya atikinyaga mucîi. Înu ingî yaûragîrwe Timaû bakîrwîra mwarî ûngî.

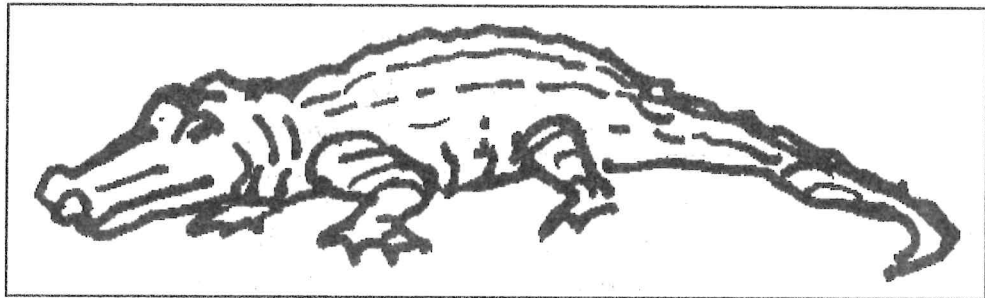
Îra yathiire yunibacîti yarîikiirie yandîkwa. Îndî n'untû nkima îkaabua yonagîrwa îthiîrooni, nthaka înu yathiire na mbere kwîgua îrî na acoore ba aarî mûkwîrî. Na n'untû kîbuu kîa njîra na kîo gîtirî inya gîkîûma i kûûrûûrwa n'antû na nyamû, muthiani i kiimba kîareetirwe mucîi nyuma ya kwayua îgiita rîiraaya.

Aana beetû, n'untû ndaawa ya meeyia kana ûkimwi i gîkuû, itû ndabûthaitha îmenyeereni. Kûrega kwathîka ti kwegu. Na wata bûra Kîitharaka kiugaga, mwana ndaatha aroothi atacooke, îndî mwana ntaatha aroothi agacooka nkamwatha.

Biûria:

1. Kîrî aana baba bagweteetwe rûgonooni rûrû i bagana baarîikiirie cukuru?
2. I mbi yatûmire aarî baîrî bauma cukuru?
3. Mwarî ûra aagwîre na nkaarî aumîite kû?

Rwaria Rwakwa

Thuura riitwa rîra riagîrîte kûûyûria twanya tûtû.

(I) Îkîra riitwa rîra riagîrîte.

1. Kîng'ang'i kîrî rûûyîni rûûra _____

2. Kîng'ang'i kîrî rûûyîni rwa _____

3. Kîng'ang'i kîrî muuroni ûûra _____

(1) Mûkunu (2) rûkembu (3) mûûyu

(II)

1. Nyoni îrî mûtîîni _____

2. Mbûri nîkûnyua rûûyi _____

3. Mbûri nîkûrîa matî _____

4. Mbûri îrî kiugûni _____

5. Mbûri nîkûrîa kîthakaani _____

(1) kînene (2) maaririmu (3) Ûmûraaya (4) rûkembu (5) giitu

Unit 19

Kwandîka

tw na rw

1. twana	2. rwembe
3. twarî	4. rwinci
5. twenu	6. rwenge
7. tûtwe	8. mwarwa
9. twîrî	10. rwîgî
11. mûtwîrî	12. mûrwaru
13. îgîtwero	14. kwarwa
15. gûtwâ	16. rwayo

Bûra ûkaarûtha 1: Banganina mariîtwâ mama kûringana na bûra ntemwa ciamo ithingatanaga:

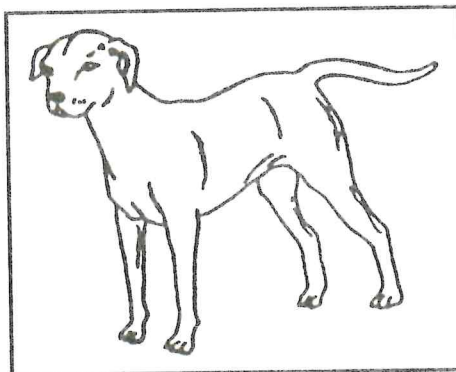
1. rwinci
2. rwembe
3. rwayo
4. rwong'i

Bûra ûkaarûtha 2: Banganina mariîtwâ mama kûringana na bûra ntemwa ciamo ithingatanaga:

1. twenu
2. twaarî
3. twîrî
4. twona

Mûtungo

Ntugû îmwê
bûra twamenyeretie,
yarinyûkania nîo.
mûrinyaani.
mûrinya ûyu
tûkîraitha twona
mûrinyaani kîringîte

tûguîmîte nduru wa
kurû yona nduru
Nduru yathûngîra
Twambîîria kwînja
tûkîmîcwa
gîntû gîtuune tunî
îrûta

Nyambura Ntûûra

Mîgambo îmîgeni: kîmbuikû... kîarago... nkoroi... gaarû... nkururo...
mîthuru... ndamanyûkire... rungu

Mwanka wa ngiri îmwê magana kenda na mîrongo înaana ndaarî na
ûkûrû bwa mîanka îkûmi. Mwankaani wooyu mweri wa înaana, i rio
Nyaga wa baNjerû aataanirwe.

Gîtigeere ta kiumia kîmwê ûgu, nthaka cia ntûûra înu na wana cia
kûraaya ciatûûriirie authi înene mûno kwa baNyaga.

Nthaka inu waamwe na twîyî twa ntûûra, akûrû na eekûrû bonthê
ibaakenagûîra mûno authi înu. Kwauthagwa mwanka maayankea, rîru
ntundu îkaaragana. Twîyî tûmwê twakindagwa i toro tûkeeringûîria
îkûmbîîni rîa Ntaruugia, îthe wa Nyaga, tûkaraara ku.

Wantugû na ntugû eekûrû baingî ibaatindaga kûgwatia gina wa
Nyaga gûkia maroa ma kûnyuîgwa mûthenya wa nyambura. Niû na
twarî tûra tûngî twa ntûûra twatindaga kuunîra mwekûrû wa Ntaruugia
nkû cia kûbîîthia maroa mamu. Akûrû wana kinya bo bataûraga mûciî
ûyu. Bamwe baayaga kûnyua ûkî n'ûntû bwaarugagwa agu ntugû
cionthe. Mamu i mo mantû mara meegagua marî oogo rîra kûrî na
kîatho gîa gûtaana mwana wa muntû mûrûme, Kîîtharaka.

Twana twa ntûûra tunthe itwaiyî ndaarî ûguaya ta mbiti. Na weegua indaakenagîira mûno authi înu, îndaiyî bûra ndaiyî.

Tiga kîmbuîku ya authi yîthîrane kiaragooni ûgoro! Ntakanyaaru wa baNjerû ataamenyekaga. Eekunyîte mara aakara ta ngo. Aacooka waraitha nkoroi îra eekîrîte nwa kuuga i kîrerû kîa nyoni îra yîtagwa Nyaga, îra cûûcû aatûgonagia. Aaringaga rûgoci rûgakararûka nwa ng'aa, ng'aa.

Nthaka ira mbingî ciekundîkîite manyugî, mbece, ithege na igamba. Ciakutha magûrû ûkeegua nwa cingiri, kaca, bece, cingiri, kaca, bece. Eekûrû baakumbûkaga authi bakîringaga nkemi nwa aririririririii.

Kagiita gaku îthe wa Nyaga na akûrû bara bangi beegagua bakari gaarûûni yake kûra baabuaga mwanki ûtooragua ûtugû mwanka gûgakea kwe wa ûgîankanaga!

Niû indaiyî bwega ntendaga nkîigua rûgoci. Rwandirikanagia kagoci kara kaabuîtwe Ntamwenda wetû agîtaanwa. Wamuntû ûra ndoonaga na mara ndaugaga i mûtaani. Ndaareragîria gateere ta nderi îgîcûa nyama n'ûntû ndaiyî ndaathûngîra authini ndeni ingaataanwa.

Mûthenya wa nyambura ûgûkinya ndaaraûkire kwîgua nkururo na nkemi mûtaani akîthûngîra mûciî. Nthaka ciake ciekunyîte mara, cioga igamba, mîthuru, na ciakamata mîraagi. Cionanagia ing'enteete ta ncaana îkundîite mûguû. We! Tiga mbone mûtaani wengwa îîndî! Wana îmunthî tûrî ntiîtigagia kana i muntû aarî. Bûra ndoonire ti bwa kwaria! Gwincia na kûrancûkia, ndaamanyûkire rîmwe manyû ndeerîrîngîria nyomba ya gina wa Nyaga ndaamaama rungu rwa ûrîrî bwake nkiinainaga.

Ndaakira gûku rungu ki ta mbea îrî mûtuuni. Nwaka ndegiirue naagu kûraaya nthaka ikiina nwa, "Yî gûgûkeaî, imbonue îtaanîro rîa mwîyî, gûgûkea î" Rîra ndaamenyire wabu bakûtherekeria, ndaarumûkire rîmwe rumu mberekerete mûciî wetû.

Ndaatuîkire rûgono kîrî twana twa ntûûra tunthe. Îndî Kabûri wetû n'we aanthûûragia mûno n'ûntû wana ûrîrî aambinaga, "Cioguaya, Cioguaya, kaimba na nyaki ya ncîngîrî, ..." Mwanka rîra maama

aamûthetiirie akîmwîraga, “Kaaba ûguaya ibwonokiirie nthûûrirû.
Kûûma igwateere kathoka.”

Biûria:

1. Mwandîki wa rûgono rûrû aaciarirwe rî??
2. Authi înene mûno yatûûrîitue kwa ûû?
3. Twana twagwatwa i toro tûrî authiini twamaamaga kû?
4. I baûû baagwatagia gina wa Nyaga kûbûithia maroa?
5. Nthaka cieagua ciîkundîkîite mbi ikiutha?
6. Akûrû beethîranaga kwa ba Nyaga kûrûtha ata?

Arîithi Ndemi

Mîgambo îmîgeni: kathegû... rûrîî... manduanga... kûthûûrima...
ndiiri

Mûrîithi na Mayaû twarî twîyî twa ntûûra îmwe. Twîyî tûtu
tûtaathiyaga cukuru ta twana tûra tûngî twa ntûûra yao.

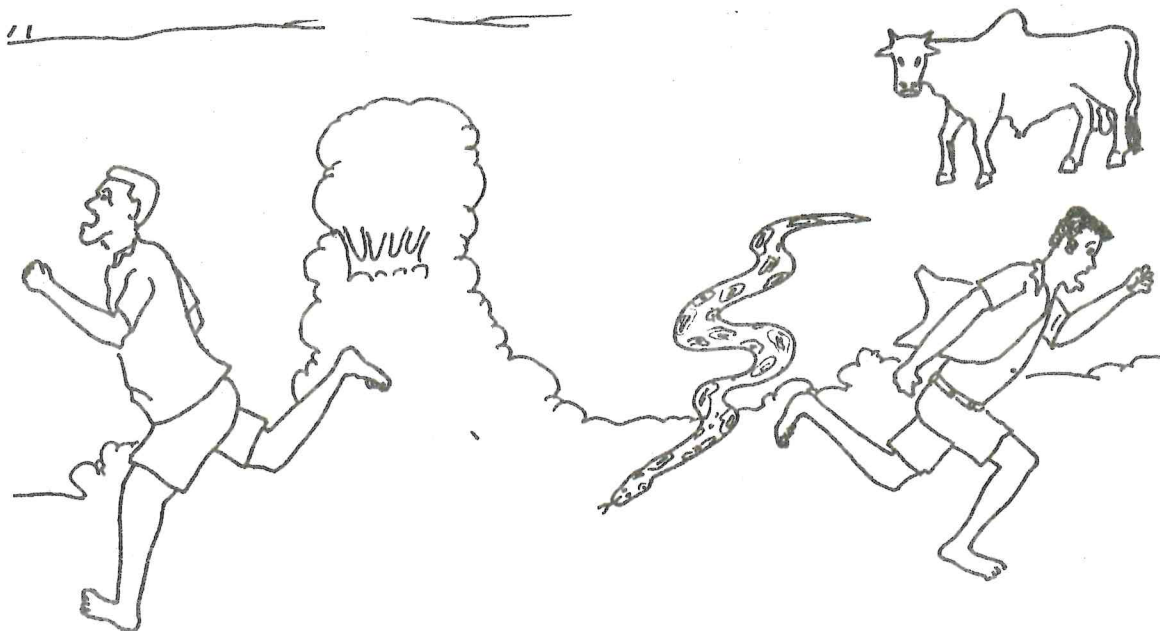
Rûkîiri rûmwe Mayaû aaraûkire aarugûrîra ng’ombe ciao, aacuuria
kathegû ka makie gîturo, aagwata njîra ya rûrîî. Wabûra aathiîte
nwabu aathûûrimaga oona kana kûrî mbûrî yao nwa îmwe gûkîûmba
kwîgua yûrîite. Rîra oonire cionthe iciarî oogo, aakena mûno n’ûntû
îgorooni atooneete kaanya ga gûcithûûrima. Aûkaniirie na gûciingîra
na manduanga kenda augia authiini kwa baKîthûûre.

Mayaû na Mûrîithi ibaîyî ara baakomanaga wakîra rûkîîrî. Rîra
Mayaû agûkara gûkinya oogo, aambîirie kuugia kîthiene na kûbua
nkûri nwa gûûûi, gûûi. Rûru rwarî rwano rwa kûmenyithia ûra ûngi
agûtigwa. Ndarîka weenu Mûrîithi na ûrîithi bwake n’we aakinya,
mbûri cieringanîra.

Rîra baakinyire naara baathiîte kûrîithia, baatigire ng’ombe na mbûri
naagu baathi ngûgîini ciao. Rîmwe na rîmwe baatindaga kûthiithia
nthigû, kûûtha, kûbutîra kana kûgwîma. Ntugû înu baabangire gûtinda
kûgwîma. Baakamataga nta na mîguî îra baaturîite ya micumaarî, îndî
bateendaga gukinya n’yo mûciî. Baithaga biunguuni bakaithûra rûûni.

Mayaû noonete kaungu kamwe keebithaga manyore, rungu rwa
njara cia maiga. Ntugû înu baabangire kûgwîma manyore mamu
bateetwe i bata ya nyama. Rîra ringî baagwîmaga nduru bantû
booneete îkînja ngaatu.

Kûrigwa i kwa bakûmenya. Mayaû ataiyî kana mbînji mûrinya t'yo nkari ku. Eerire Mûrîithi, "Giitîra naani nkaugie." Nthûti weenu aakura nakuuga kaunguuni kara mini, na kwambîiria kûringa maiga *kaba, kaba, kaba* agîikagia mara mangî nteere cionthe. Bûra oonire bwarî bwake wenka. Gwincia na kûrancûkia oonire mwindu îgûrû rîake, eegu buuu ta nkaarî ya îgûrû!

Rîra Mûrîithi oonire mwindu ûyu we naamenyire bakûthira. Augire mbu îinene agîitanaga, "Mayaû, Mayaû!" Warîru warîru, beegua mbere yao pa, garagara! Nyamû ya nthî yeegaragaria îgana bûra gukeeyaga kûgana. Rîra boonire îbeerekerete, woora muntû eera kagûrû mboya. Gûtirî aathi kayîra kamwe na ûra ûngî.

Kîrîamanyore yabeera kambûye! Nîinu, na bo ibaabu bakiugaga mbu nwa guuguî, yîi tûkûthira. N'untû Mwene Nyaga n'we atimaamaga, rîra yaagire twîyî tûtu yaatarire naara ng'ombe ciariyaga. Yaathi yeegera kîrî Gatuurû ya baMayaû yeetungîira kîrî yo yamiunanga maîndî ta nchang'i. Ng'ombe ira ingî na mbûri ciekîra mîtiro îgûrû. Ciatirirwe i mîcîi ya cio.

Nthaka cia ntûûra cioya nta na gwîkundîka ndûûyiû mîthiori na kwamba kîthaka. Rîra bagûkinya naara nyamû yaarî, bûra boonire butaarî bwa kwaria. Wamuntû oonaga kîthûmba kîa ng'ombe na njoka nthî akeegera atarîite njîra ya mûciî.

Ûyu warî mûthia wa baMûrîithi kûrîithia rûteere rûru kana kûremania na njîra ta înu barîithîtie. Îndî mbere ya babanga ûgu

ibambûite baatandîkwa ndiiri paa ta mbura. Ukîona Mûrîithi, aathereete mwîrî ce ta mpuramuu n'ûntû îthe aamûbûûrîre na mûthûûro mûno n'ûntû bwa ng'ombe yake kûûragwa i njoka yamûûra mana ta mbaakî ya mûûngûrû. Kûringwa ti kwîrwa ka ûrîe.

Biûria:

1. I mbi n'ûntû Mayaû aathûûrimaga mbûri athiîte na njîra rûrîîni?
2. Mayaû rîonthe baarîithagia na ûû?
3. Mayaû rîra barîithîtie baaremanagia na ûû?
4. I mbi yaumbuthûrîre Mûrîithi kaunguuni akiugia manyore?
5. I mbi yatûmûite Mûrîithi athera mwîrî unthe ce ta mpura muu?

Rwaria Rwakwa

Bangania mîgambo ya mîtungo ino bwega.

1. rîrî rîakwa îbuku i (Kwa ngerekano: Îbuku rîrî i rîakwa.)
2. atûmagwa aciarîtwe mwana
3. kînyanya gina wa atirî ntûrûme
4. gaka bwega karamu ikaandîkaga
5. mwarimû kîbaûûni nakwandîka

Unit 20

Kwandîka

ny

1. Tûnyai	2. tûnyua
3. nyanya	4. nyaga
5. nyaki	6. nyiûrû
7. nyomba	8. nyue
9. nyûkwe	10. kamanyaki
11. nywe	12. nyombo
13. nyaki	14. nyenje
15. nyoni	16. twarînyûka
17. nyûngû	18. tûkaanyua

Bûra ûkaarûtha 1: N'ûntû bûrîkû bwa mwanya ûkwona mariîtwaani mara manjîrîtie na *ny*? I mariîtwa magana ma nyamû marî mariîtwaani ma kwandîka? Kûrî mangî ûûmba kûthûgaanîria?

Bûra ûkaarûtha 2: I riîtwa rîrîkû rîrî rîa mûntû, gîntû kana gûntû?

Bûra ûkaarûtha 3: Rûgonooni rwa Ntugû ya Nting'o, ceria *tûgûkinya* na *mûthenya*, *nyomba* na *tûkaanyua*..

Mûtungo

Îmunthî maami akaaruga nyama cia _____ (nyanya, nyoni, or nyaga). I niû nkamîgwata. Uga bûra ûkamîgwataanga!

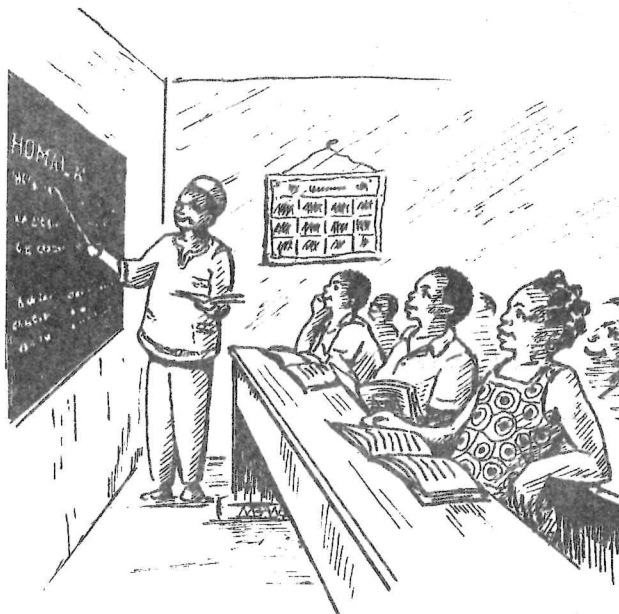

Gûtirî Mûcûûrirû Ûtatuîkaga Kîrara
Mîgambo îmîgeni: mûtiro... ara... thaamu

Ntûûraani yetû ya Magûndû ikwarî na gîtonga kîmwe kîa bata. Kîarî na mbûri na ng'ombe ciaingîite ta mîrûgû. N'ûntû na bu ûtonga bûrî magerio, mûkûrû ûyu ateendaga kwona antû gwake, Eeciiragia ibaayîite kûrîa kana kûnyua îria.

Nthaka yake îmwe yeetagwa Njerû n'yarî ûcoore na nthaka ingî ya ntûûra yeetagwa Mwenda.

Njerû na Mwenda beendanîite mûno. Bataatiganaga, nwa ta mûtiro na ara. Amwe na ûgu îthe wa Njerû eegagua taka aûmba kûnyua nthî ta mbura aboona wake. Ntugû îmwe mûkûrû ûyu eegua agaâtûmûka ta kîramba. Eera Njerû, "Ûtikaaye na Mwenda gwakwa kaîrî." Na n'ûntû Njerû neendete Mwenda, aûria îthe, "I kî?." Îthe amwîra, "Aaya kûnyua îria aaga rî, gakîa ka mûûro gakaanyua kû rûû ingî kwao gûtirî gîntû wana ncîngîrî îtigwîyaga kwao!" Mwana amwîra, "Baaba, tiga

gûtiira Mûrungu na kîara." Njerû ataatinanîra na îthe. Mwenda n'we n'ûntû mwana wa nkîa i ta kurû, baakara na ûcoore bwao batakwenda kûmenya nwa ata.

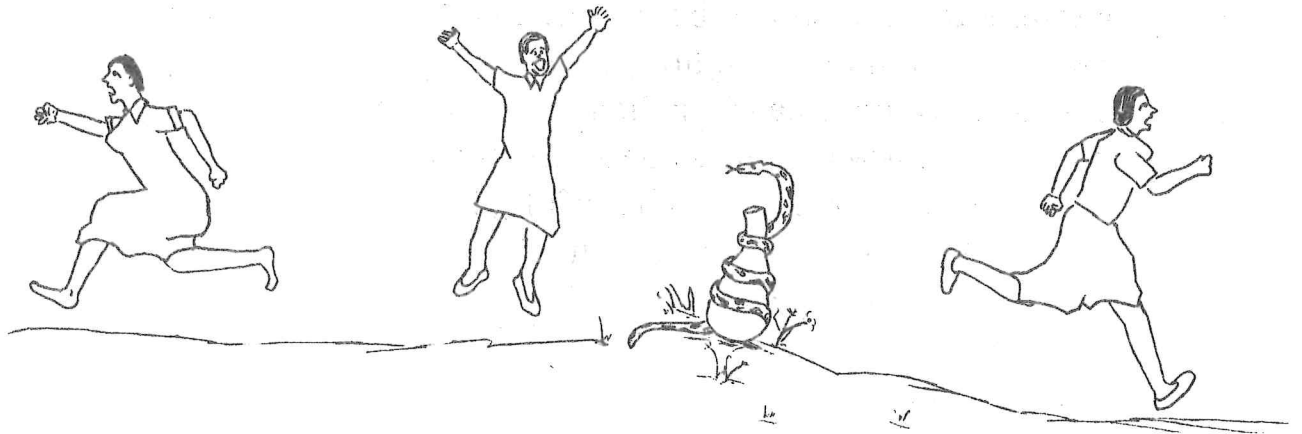
Njerû aathooma mwanka cekondarî, îndî atooka ngûgî n'ûntû ataarûtha kîgerio bwega. Atiûmbaga gwîteethia n'ûntû mwana wa kûrera na gîciko atimenyaga kûrîa na njara. Îthe n'we aakûrire mwanka aaremwa i kuuma nyomba. Ûtonga ibwaathirire nwa thaamu yonagwa îgana kîrîma.

Na n'ûntû kayaû ga nkîa i kongwa geecûnaga mûgongo, Mwenda we aambûirie kûrîma na kûringa biacaara kûrî oogo. Îmunthî ûkathi gwake mbûri ikari ta maiga Tharaka.

Biûria:

1. I mbi n'ûntû mûkûrû ûyû agweteetwe rûgonooni rûrû ateendaga akîona antû gwake?
2. Njerû eerire îthe atige gûtiira Mûrungu na kîara. Kuuga ûgu i ta kuuga ata?
3. Njerû aathoomire mwanka kû?
4. Mwenda aatongire ikûruta ngûgî irîkû?

Ntugû ya Nting'o Ntheri

Mîgambo îmîgeni: kathegû... nting'o... ntemwa... mpaaû

Ntugû cionthe tûthiîte cukuru na acoore baakwa, Karîithi na Kang'aria, itwakamataga mûtu kana ûcûrû bwa kûnyua tweegua yûûra mûthenya. Ntugû îmwê indaakamatîite mûtu na kathegû ga taata. Kaarî kathegû kathongi mûno.

Rûkîiri rûru tûthiîte cukuru tûkeneete twathiire tûkîthekanagia na tûkîîranaga bûra tûkaanyua mîtu na ûcûrû bwetû. Kang'aria auga, "Niû nkamatîite mûtu wa îria rîra ndarareeteerwe i cûûcû îgoro." Tweegua ûgu rî, twambîîria gûkena tûkiugaga guri, guri tûkaanyua mûtu wa îria.

Tûgûkinya cukuru twethîra tûceereretwe n'ûntû itwateere îgiita tûgîkeneera mûtu wa îria wa Kang'aria. Mwarimû atwîta atwîra, "Turiani maru aaga." Twaturia maru. Ndakwîra twaringirwe nthanju twarîra mwanka twariganîrua i mîtu na ûcûrû bûra twarî na bu. Mwarimû atwîra, "Îthiini kîraciini." Twarinyûka rîmwê rinyû ta înyore riumîite îkurunguuni. Twana tûra tûngî twatûthekeera mwanka twambîîria kûrîra. Îndî twebîîra na nkoro gagwîcûnia gatirî ûrûrû, twakira.

Ntugû înu itwarî na ntîng'o. Wabûra kwîragwa, ya gûta îtiboobagia ntemwa kana njîra ya kûûra îgîiyaga maame mûthenya. Mûnene wa kîraci n'we atwandîka n'ûntû bwa kwaria kîraciini. Mwarimû wetû akûûya kîraciiniî, ndakwîra twaringirwe tweetia îgûrû ta kabiira.

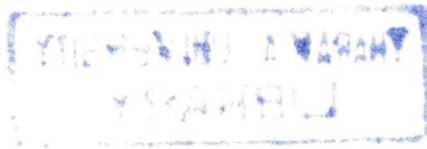
Thaa mûgwanja igûkinya twauma kenda tûthi kûnyûa mîtu na ûcûrû bwetû. Tûgûkinya naara twaithîite tûkuru twetû, Kang'aria aithûra

kathegû gaake ka mûtu wa îria, na Karîîthi n'we aithûra gaake ga ûcûrû. Kanthi naani nkaithûre kathegû gaakwa ka mûtu. Tiga! Ndeethîre njoka îringîite îrûta mpaûni ya gakuru! Ndaamaka ndaathûngûtha nkiugaga mbu nwa guugu, guugu, yîyia mûtu ûra wakwaî. Njoka înu îgîitûngûra yaagera kathegû gaakwa mwanka kaingirita ngiri, ngiri kaaringa iiga kauga pûû, mûtu weetîga! Ndaarîra mûno mûtu gwakwa ûgwîtîga na kathegû gagûkua.

Acoore baakwa, Kang'aria na Karîîthi, bambîiria kûmbîira nkire. Ndaacûûgagia gûkira nkaremwa n'ûntû indaiyî taata agantura mûno ndeenûka ntarî na kathegû gaake. Twanyua mûtu wa Kang'aria na ûcûrû bwa Karîîthi, rîru tweenûka. Taata akûmbûûria gakuru ndamwîra igakuire, we, kaathûûre! Ndaarî akubî gûturwa nwa bûra ndamwîrire mantu ma njoka. Ntugû înu, ndonokeere ciarera.

Biûria:

1. Mwandîki wa rûgono rûrû aathiyanagia cukuru na baûû?
2. N'ûû aakamatîite mûtu wa îria?
3. I mbi yaceerithîirie ba Kang'aria cukuru?
4. N'ûû aandîkire ba Kang'aria bakwaria kîraciini?
5. N'ata gakuru ka mwandîki wa rûgono rûrû gaakarire?

Rwaria Rwakwa

Kambura aakobagia rûgono ariganîrua i mbano
imwe na abîtia kwandîka mariîtwa maakai.
N'wa ûmûteettheeria kwandîka bwega? Kûrî na
mabîtia ta mûgwanja ûgu.

Acoore baakwa, kang'aria na karîithi, bambîîria kûmbîîra nkire
Ndaacûûgagia gûkira nkaremwa nûntû indaiyî taata agantura muno
ndeenûka ntarî na kathegû gaake Twanyua mûtu wa Kang'aria na
ûcûrû bwa Karîithi, rîru tweenûka. tata akûmbûûria gakuru ndamwîra
igakuire, we, kaathûûre! Ndaarî akubî gûturwa nwa bûra ndamwîrire
mantu ma nyoka. Ntugû înu, ndonokeere ciarera.

Kînyua aandîkaga rûgono îndî eekîra ntemwa
inene naara itakwendekana. Ga tûmûteettheerie
kwandîka rûgono rwake bwega.

Mbûri îkûthûngûthîra Ntîrî mwere weetîga unthe. Ga Kabea arîre
agîitaga Antû! Wa bûra Kabea akûrîra mbûri n'yo nwabu îkûrîa
mwere. Kîbaara wao Akûûya n'we agwatire Mbûri. Ga Kîbaara abûûre
Mbûri îkîanagia nwa!

